

1933

TÜZHARANG

Csuka Zoltán versei. A Kalangya kiadása, Novi Sad, 1933

A költők keresése sohasem tudatos, a közönség legtöbbször értetlennnek ítéli a furcsa útkeresést, az újat akarást. Innen magyarázható Petőfinek, Adynak, Bloknak, Whitmannak, Leopardinak, Mallarménak keserű sorsa: félreismerés, elhagyatottság, gúny, fitymáló mosoly, „hiszen ő maga sem tudja, mit akar”. A költő nem tarthat védőbeszédet és magyarázkodó előadásokat, az igazi költő érzi, hogy útja új igazságokhoz, új szépségekhez fog vezetni, és tudja, hogy a holnap őt fogja igazolni. Megelőzi korát? Nem, csak magasabb csúcsról tekinti a világot, megérzi a holnapot, az új eszméket, az új lelket, az új kataklizmákat. Ez a megérzés természetesen értetlenn azok előtt, akik értelmi úton és a tegnapi előítéleteivel akarják megközelíteni a költő alkotásait. Ezért ezt a költőtípust nem éri akadémiai elismerés, kora későn vagy egyáltalán nem becsüli, mert megérzései, igazság hirdetései homályosak, érthetlenn szimbólumokba burkoltak, meglátásai sértők vagy groteszkek, kinyilatkoztatásai a fennálló rendet és világot gúnyolják, támadják.

Csuka Zoltán, noha minden sorában a holnap költője, érdekesen üt el ettől a típustól. Nála az érzelmi elem háttérbe szorul, megérzései tudatosan, tisztán, józanul és logikusan csendülnek fel verseiben. A költőnek kongatni kell a tűzharangot, és becsülettel, felelősségének tudatában, hittel hirdetni, hogy „józan aggyal és belátással másképp is lehetne” a jobb világot, a teljesedett holnapot megteremtteni. Ez a hang nem ismeretlen, ez Csuka Zoltán igazi hangja, de még egy kötetében sem volt ilyen nyugodt, öntudatos és erősen csengő, mint legújabb kötetében, a *Tűzharangban*. Igaz, eddig sem menekült szimbólumok, homályosságok, claudeli misztikumok felé, hangja mindig biztos és józan volt, mint akinek rendfihetetlen a hite, mint aki minden szavának egyszerű, mondhatni boldog igazságát a

legteljesebben átérzi. Ez a biztos, józan hang azonban a *Tűzharang*-ban sokat nyert csengésében, erőben és prófétai nemességben. Úgy érezzük, hogy a *Tűzharang* hangja igazi harangcsengés, amely sokakat riaszt fel tunya tespedtségükből, hogy erre a hangra fel fognak figyelni messzi emberek, akik lelkesen köszöntik az igaz szót, a messi sugárú világtótornyot, a tűzharang bátor, tiszta, mindent betöltő kongását.

Csuka Zoltán már a *Mindent legyűrő fiatalság*ban hirdette az új világot, hatalmas költői hite nagy erejével, biztonságával és teljességével már ebben a kötetében is kibontakozik. De a *Mindent legyűrő fiatalság*ban ez a nagy, tiszta holnapba vetett hit sokszor a felső fokban, diadalmas diszkantokban tobzódik, az indulatok lendülete fegyelmetlenül, a megnyilvánulási, a kivetítési forma sok színben, sok hangnemben vibrál. A kötet mozgalmasabb, nyugtalanabb és nyugtalanítóbb. A *Tűzharang* hangja (hangon nem a német Tont, hanem a Klangot értem ez alkalommal) mély, megrázó kongás, s ehhez a dongó, dübörgő alaphanghoz szinte a hangtani szabályok szerint társulnak a harmonikus felhangok. Hogy a zenei képnél maradjak, a *Tűzharang* hangethosza más, tisztultabb, szilárdabb. Ez a hangethosz a dór skála ethoszához hasonlítható, amelyet férfiasnak mondták a görögök, de amely minden férfiasága, harciassága mellett megnyugtatta a hallgatót. A dór skála hatása – akárcsak a *Tűzharang* hangja – egységes, erőteljes és megnyugtató. A költő lángoló holnaphite már nemcsak megdöbbeneti, hanem meggyőzi és megnyugtató az olvasót tisztaságával, egyszerűségével és teljes biztonságával.

Végtelen az a horizont, amit Csuka Zoltán elének tár. Csak előre néz, mindig a holnapba néz, mint a nagy Hittől megszállott apostol, mint csillag után menetelő napkeleti király, aki egy pillanatig sem kételkedik abban, hogy egy világot megváltó gyermek született a vezérlő csillag alatt. Nem ismerem még egy költőt, aki ennyire a holnapban élne, hinne, lélegezne, vergődne és vigasztalódna, mint Csuka Zoltán. Sohasem tekint vissza a múltra, még analógiákat sem keres letűnt korszakokban – a történelemből nem lehet diadalmas holnapot építeni. És amit a mában meglát, abban is már a holnap int. Nem tud hinni a halott apa elmúlásában, az őszben az örök, szüntelen életerőt látja, a régi, romantikus aratásban a holnap traktoros gabonagyárait, a csárdásban a pántlikás halálfejet, a perasti baglyok huhogásában, az omladozó romvárosban a zuhogó és feltartóztathatatlan hajnalt. Csak az érdekl, ami a holnapé, ami hala-

dást, hitet, beteljesülést jelent. Talán Ugandából vagy Alaszkából fakad az élet, a szerelem is épít, „csókkal, hittel visszük egyre magasabbra a szürke köveket”, a fegyver kalapáccsá válik az új ember kezében, és már tisztán énekel a „világosság szimfóniája”. De e nagy lobogós életszerelem mellett még a kedves csókjában is megérzi a ma tébolyát, az áruló tudósokat, akik gyilkos gázokat, halálsugarakat, soha nem képzelt poklokat kotyvasztanak műhelyükben. De nem hiszi, hogy a gonoszság és a butaság elpusztíthassa az embert, az életet, az igazabb, teljesebb, tökéletesebb holnapot. Optimizmus acélos és törhetetlen. „Az örület és butaság minden zajlásán túl is tisztán és hívogatóan hevernek a józanság széles országutai, amelyek egykor az egymásra talált embertömegek vidám marsa fog himnuszozni” – írja könyvének első oldalára, és ettől az optimista világ- és életszemlélettől alig tér el a *Tűzharang* költője. Az emberek egymásra találnak, új fény, új hit lángol majd szemükben, új dalt zeng a munka s az új munka mindenki számára az új világot építi.

Nagy hite, ezerszínű holnaplátása és egyre biztosabban zengő hangja a *Látomások verseiben* olvad össze a legtökéletesebben. Csuka Zoltánnak ezek a legerősebb és legértékesebb versei, melyek páratlanul állnak a modern magyar irodalomban, sőt külföldi hasonlóságok után is hiába keresünk. A holnapba iramló képzelet eddig csak elbeszélő formákban öltött testet, eddig csak rajzolgatták a holnap arcát, de nem érezték meg. Csuka Zoltán a próféta módján, de homályos jóslások helyett józanabb, tisztább, élesebb képeket tár elénk. Ezért nem hasonlatosak ezek a látomások János apostol jelenéseéhez. Paul Claudel ódáiból is sokszor elővillódnak a jövőendő borzalmas kataklizmái, de a misztikumok áhítata és szépsége eltakarja a holnap igazi arcát. Több rokonságot találunk Jules Romains unanimista vízióiban. Csuka Zoltán is egynek érzi magát a ma és a holnap millióival, ő is azt vallja, amit Romains: élni fog a tömegben, az egylelkűségben akkor is, ha már teste meghalt (*L'armée dans la ville*). Sőt van valami abból a nyers, kemény emberszeretetből Csuka Zoltánban is, amit Jules Romains bírálói „la brutalité de son amour” „une farouche énergie intellectuelle et fraternelle” megállapításokkal jellemeznék. Jules Romains azonban csak felolvad a tömegben, mint az én önálló cseppje, de nem menetel a holnap felé. Csuka Zoltán igazán csak a holnap messzi távlatában oldódik fel, ma még a harangot kongatja, hogy a józanság, a bátor és tiszta értelem emberei összegyűlje-

nek a harangszóra. Mindig a holnapba néz, képzelete nyugodtan berreg és repül, mint repülőgép a szélcsendes azúrban, és kollektív tökéletességek felé vezet az útja. Igaz, hogy ezen az úton nem egyedül jár, de egyéni módon. A mai, úgynevezett baloldali német líra is kollektív eszmények felé halad, de valami ólmos realitással, amely a képzelet szárnyaira nehezedik. Oroszországban, a kollektív gondolat igazi hazájában azonban hiába sejtenénk analógiákat, az orosz költőknek ma már más a mondanivalójuk, őket nem nyugtalanítja az, ami egy nyitott szemű közép-európai költőt nemes borzalmakba és hevületbe sodor.

Csuka Zoltán látomása zaklatott képzeletünket is megrázó pokol: tonnás tojások pottyannak le a levegőből, és millió ártatlan ember testét rohasztja el a gáz. Minden elcsendesül, új fekete halál lépked át a kontinensen, új baktériumok hemzsegnek elő a romokból, a rothadó hullamillióktól méreggá válik a víz, a tenger, az ég tiszta kék arca is kormos, sötét fintoiba torzul. Az erőszak utoljára agóniás tébolyban tombolja ki magát, hogy azután maga is elpusztuljon, mint egy ámokfutó. Reng a föld, kontinensek vonaglanak, gejzírek, tűzlángok okádják a halált, s a megrészegült föld tele pófával falja a holttestek borzalmas özönét. De ezután elvonulnak a rettenetes fellegek, lehullanak a hályogok, és világos lesz minden. Minden megoldódik és feloldódik egy tiszta, egyszerű, soha nem ismert harmóniában. Új népek, új munkások jönnek, hogy felépítsék az új világot. Az élet hömpölygő folyama zúg és énekel, az élet himnusa diadalmas fortissimókban orgonázik a *Látomások* verseinek utolsó, mindent feloldó akkordjában. Csuka Zoltán a pokoli katalizma elképzelése után sem veszíti el a jobb jövőbe vetett hitét, azt a zúgó, ragyogó optimizmust, amely szétmállasztja a gonosz, buta bakacsint a holnap egéről. Van ezekben a versekben valami beethoveni, valami a legnagyobb szimfóniából. A titán mindent felkavar lelkünkben, borzalmas vihar rázza az idegek sürgönypóznáit, villám cikázik, és végtéleli dübörgés indítja meg a földet lábunk alatt. A scherzo támolygó tébolya, az adagio sikoltó fájdalma már a kétségbeesésig sodorják a lelket. De ekkor a *Látomások* verseiben éppúgy, mint a *Kilencedikben* felharsan az élet igenlése, „die Bejahung des Willens zum Leben”. A zenekar diadalmas ujjongásába ének csendül, Schiller ódája és az egész kar énekl:

Duldet mutig Millionen
Duldet für die bess're Welt!

Csuka Zoltán utolsó akkordjaiban ez így hangzik:

S mint pusztító vihar után a boldog méhkas
fölszongott a föld minden parányi része
s égi mezők bolyongó kaptárjában, a földön
mint boldog kórus harsogó új danája
zengett a munka, az áldáshozó
mindannyiunkért,
az összességért.

Egy pillanatra sem inog meg a talaj, a hit biztos alapja a költő lába alatt, miképpen a Titán zenéjében sem érezzük sohasem a csüggedést, az elcsuklást, a tagadást. Csuka Zoltán a hit kemény sziklaormán áll, „auf dem Glauben, Sonnenberge” – ahogy azt a schilleri óda mondja, s ahogy a *Kilencedik* diadalmas allegro-jában a kar énekl.

Ezért nem lehet a *Tűzharang* kongását feledni. Ez a hang betölti lelkünket, zúgása megremegteti minden sejtünket és idegszálunkat. Minden azért, mert igaz és elhivatott költő kongatja a tűzharangot.

*

Könyvművészeti szempontból erről a könyvről külön cikket kellene írni. Elsősorban Baranyiné Markov Zlata plasztikáit kell fel-említenünk, amelyekkel három verset illusztrált. A kiváló szobrásznő hűen, megértően adja domborműveiben Csuka Zoltán poézisét. Maga a plasztikai elgondolás is csupa költészet, de valami meleg, asszonyos légység vegyül ebbe a plasztikai átköltésbe. Ez a légység, amely különösen a *Csárdás* vonalaiban jut legszebben érvényre, rokonszenves, szinte elragadóan művészi. Baranyiné légysége azonban, semmi esetre sem jelent erőtlenséget, csupán igazi művészi egyéniségnek kivételülését a formában.

A *Tűzharang* a Novi Sad-i Uránia nyomdából került ki, ezért ez a kötet méltó párja az ugyanott készült *Mindent legyűrő fiatalságnak*, mindkettő a fejlett tipográfiai fzlés és művészet dokumentuma. A címlap egyszerűsége és nyugodt elrendezése megkapó. A köntös szinte összhangban van a könyv lelkével.

HAZÁNK, EURÓPA

*Bronislaw Hubermann: Vaterland Europa.
Verlag für Kulturpolitik*

Hubermann 1920-ban ment először Amerikába hangversenykörútra. Európa akkor még a háborús örület utórángásaiban vonaglott: puccsok, forrongások, véres szélsőséges kilengések, céltalan forradalmak – véres, romboló, rút arcú káosz. Ezzel szemben az Egyesült Államokban mindenütt rend, tisztaság, jólét. A szakácsnő csak úgy szegődik el, ha autója is helyet kap a garázsban, a vasúti kalauznak válogatott gramofonlemez-gyűjteménye van, és az expressz száguldása közben komoly szakértelemmel bírálgatja a világ legjobb hegedűművészeinek játékát, a szálloda pincére azzal utasítja vissza a neki felajánlott tiszteletjegyet, hogy neki állandó hangversenybérlete van. Így lesz Hubermann Bronislawból Páneurópa lelkes híve és harcosa Amerikában.

Huberman már több cikkben, nyilatkozatban, felolvasásban tett hitet nagy eszméje mellett, ez a könyv tulajdonképpen összefoglalja és magyarázza hitét, a páneurópai eszme igazát és szükségességét. Hubermann érvei nem újak, nem is mindig helytállóak (különösen az amerikai példák nem azok, melyekre a mai rettenetes amerikai nyomor cáfol rá), de hite, lelkes lobogása nagyon rokonszenves, s magában véve már ez is érték, sőt fontos tényező egy eszme propagálásánál. Ő maga vallja be, hogy először mindent megérez, s csak később jönnek az érvek, a logikus aláépítések, az értelmi elemek. A lényeg azonban mindig a megérezés marad, az adatok a bizonyító tények és számok örökké idegenek, szinte rakoncátlanok Hubermann finom kezében, mint a kőtörő csákány. Hubermann művész, és a maga mélyen átérzett módján sugározza ki közölnivalóit.

Ha Hubermann Bronislawot összevetjük a páneurópai mozgalom megteremtőjével és vezetőjével, Choudenhove-Kalergival, akkor természetesen szegényesnek és ügyetlennek tűnik ez a könyvecske. Choudenhove-Kalergi csodálatosan gazdag szellem, végtelen síkokat tár elénk, érveinek gazdagsága kiapadhatatlan, stílusának tisztasága, vonzó ökonómiája utánozhatatlan. Choudenhove valóságos filozófiai rendszert épített a páneurópai gondolat alá, ez a rendszer széles alapú, felöleli az egész mai életet, az új erkölcsöket, a gépek korát,

a gépkor szellemét, minden problémát meglát, mindennel komolyan, higgadtan, előrelátóan foglalkozik; gondolatmenete logikus és megnyugtató megoldásokban pihen meg, úgyhogy követőibe gyakorlati idealizmust plántál. Egyszerűsíti a bonyolultnak látszó problémákat, a dilemma egyik szára a káoszba, a másik a tiszta, megújított világba vezet. Megkapó világtörténelmi azonosságokkal példálódzik, és tudásával meg okos elokvenciájával mindenkit hívőjévé tesz. Nemcsak meggyőzni tud életszemléletének, filozófiájának rokonszenves leegyszerűsítésével és logikus tisztaságával, hanem rajongóvá is teszi olvasóját, mert tagadhatatlan szuggesztív erő sugárzik erről a finom, eszes, mongolos arcról. Choudenhovénak nem lehet ellentmondani, nem lehet megtámadni a páneurópai eszmét, mert azt egy bevehetetlennek látszó filozófiai és világszemléleti rendszer védi.

Choudenhove-Kalergi mellett Hubermann rendszertelen, törpe, ideges és gyerekesen naiv. Élményeit túlértékeli, általános következtetéseket von le belőlük. Néha szigorúan reális akar maradni, máskor messzire lendül a valóságtól, néha felületes, máskor aprólékosan alapos. Az Egyesült Államokban például mindent helyesnek és erkölcsösnek talál, szerinte ott valóban érvényesül a „Give everybody a chance” elve. Nálunk Európában azonban ez az elv a „Take everybody’s chance” gonoszságává torzul. Mindenkitől elvenni a szerencsét, a munkaalkalmat! Hubermann szerint ily ég és föld különbség van Amerika és Európa között. Sokszor azonban képi hasonlatai találóak és megkapóak. Annak bizonyítására, hogy a népek között nincs is ellentét, hogy a gyűlölet, az egymással szembeállítás mennyire mesterséges és mennyire idegen a néplélektől – egy történetet mesél el. Két híres művész egy európai fővárosban találkozik. A két jó barát nagyon megőrül egymásnak, s arra is készek, hogy együtt lépjenek fel, amikor megtudják, hogy a két impresszárió egymás ellen játszotta ki őket, s így úgy fest, mintha elkeseredett vetélytársak, könyörtelen ellenségek lennének, holott valóban igazi jó barátok. Ilyen az európai népek sorsa is. A kormányok, a nacionalista pártok egymás ellen játsszák ki őket, s így úgy festenek, mintha ellenségek lennének. A szomorú az, hogy senki sem mer nyíltan, bátran hitet tenni Páneurópa mellett. Genf Hubermann szerint olyan középkori templomokhoz hasonlít, ahova az államférfiak azért járnak, hogy feloldozást nyerjenek bűneikért, hogy aztán hazájukba

visszatérve annál vígabban vétkezhessenek az európai és általános emberi eszme ellen. Mégis: Hubermann bízik Páneurópában. A világtörténelem nagy eseményei majdnem sohasem voltak pozitív törekvések eseményei, hanem inkább reakciói gonosz mulasztásoknak és elévült, ostoba rendszereknek.

Aki valaha hallotta Hubermannt játszani, az megérti ezt a nagy odaadást, ezt a felolvadást az eszmében. A zene számára teljes át-szellemülést jelent, teljes és csodálatos újraélését annak a szellemnek, akinek darabját játssza. Ezért a legnagyobb hegedűse ő ma a világnak. Ilyen komolyan veszi, ilyen mélyen átérzi a páneurópai eszmét is. És ha mindjárt a páneurópa eszme nem is Beethoven *D-dúr hangversenye*, ha a toll nem is hasonlítható Hubermann vonójához, ez a könyv mégis lelkes, rokonszenves, érdekes alkotás. Egy kis töredéke annak a szenvedélycsodának, amely művészetében ezeket kábít el és emel fel azúros, megtisztult magasságokba.

ÚJ LEHETŐSÉGEK – ÚJ KÖTELESSÉGEK

Nemrég egy könyv jelent meg Kassán, amely a Csallóköz múltjáról és jelenéről, a Csallóköz magyarságának lelkéről szól. (Földes György: *Kukkonia lelke*). Az utóbbi évben több könyv jelent meg a szlovenszói magyarság életéről, művészetéről, a kassai *Magyar Írás*-ban pedig állandóan találunk hosszabb, komoly tanulmányokat, amelyek a kisebbségi magyarság lelkével, etnográfijával, szociográfiájával, az ifjúság problémáival, a most serdülő új arcú magyarokkal foglalkoznak.

Azt talán mondanom se kell, hogy Erdély népművészetével, a székelység múltjával, jelenével és folklórijával több ezer kötet foglalkozik. Ez a hatalmas könyvtár azonban nem zárul le, a legújabb erdélyi könyvtermésben is állandóan találunk olyan nem szépirodalmi könyvekre, melyek hasonló problémákkal foglalkoznak. Az utolsó hónapok új erdélyi könyvei között itt van Kós Károly *Kalotaszegje* és Makkai Sándor *Erdélyi szemmel* cím alatt kötetbe foglalt esszégyűjteménye, amelyben a kiváló, nagy látókörű szerző még Goethe *Faustjában* is megtalálja azt, ami az erdélyi magyarság szempontjából értékesíthető, amiből életerőt meríthet és sorsát intézheti, azt az új, magasabb humánomot, amely egységüli alapja lehet a ki-

sebségi világszemléletnek. Az Erdélyi Múzeum Egyesület már ötenkét számot adott ki az Erdélyi Tudományos Füzetekből, amelyek nemcsak az erdélyi múlttal, hanem a jelennel is foglalkoznak. (Pl. Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése. – A moldvai magyarság. – A nagybányai művésztelep. – Az Erdélyi Múzeum Egyesület problémái. – Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról. – Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1919-től 1931-ig 6 füzetben stb.) Kodály és Bartók világhírű székelyföldi dalgyűjtéséről talán nem is kell beszélni, ezek már örök életű zenei közkinccsökké váltak.

Ezzel szemben mi alig törődünk népünkkel és földünkkel. Mi verset és novellát írunk, nagynéha még regényt is, de a folklór éppoly kevésbé érdekli írónkat, mint az itt élő népek egymásra gyakorolt hatása. Senkinek sem volt még kedve, senki sem érezte kötelességének végigbarangolni a Tisza menti tanyákat, pedig bizonyos, hogy teli tarisznyával térne haza barangolásáról. Senkinek se jutott eszébe, senkinek se támadt kedve a mi Kalotaszegünkkel, például Doroszlóval foglalkozni, s csodálatos, hogy még képiíróink sem siettek eddig a bácskai magyar falu buja, keleties színpompáját vászonra vetni. Valahogy úgy érzem, hogy íróink és népünk között nincs őszinte kapcsolat, talán még érdeklődés sincs. Igaz, hogy már egyre többször vetődnek fel novelláinkban olyan témák, melyek a bácskai vagy bánáti levegőt adják vissza. Ez kétségtelenül haladás, de itt nem szabad megállnunk. Népünk, földünk, nemcsak vers-, novella- vagy regénytéma legyen (de ilyen is legyen!), hanem tudományos probléma is, melyet ha nem is tudományosan, de módszeresen kell megvilágítani, melynek lényegébe kell behatolnunk. Életbevágóan fontos dolog, hogy megismerjük földünk és népünk lelkét. Lehet, hogy egy jól megírt „vajdasági” regény többet használhat ebben a tekintetben, mint egy rosszul, tudományosan megírt biográfia, etnográfia, történelmi és szociográfiai beszámoló, mert az előbbit sok ezren olvashatják, míg az utóbbiakat csak százan, de ez a lehetőség még nem bizonyosság, és még ha valóra válnék is, akkor sem jelentené egy bánáti vagy bácskai biográfia feleslegességét. Természetes, hogy nemcsak a regényt, hanem a biográfiát is jól kell megírni, frissen, élvezetesen, s akkor olyan izgalmas olvasmány lesz, mint egy regény. Élénken emlékszem még arra, hogy Maeterlincknek a természetéről szóló könyvét oly mohó izgalommal olvastam, mint egy Móricz-regényt, még arra sem maradt időm, hogy egyes szakkifejezések után

a szótárban vagy a Larousse-ban kutassak. Pedig a termeszkek mégsem állnak annyira mindennapunk és kényszerű érdeklődésünk középpontjában, mint az a föld, amelyen élünk és élünk, s az a nép, amellyel azonos a sorsunk. A tájékozatlanságra talán nem kell példákat felhoznom, mindenki tud mulatságos eseteket, amelyek különösen a városi emberek határtalan tájékozatlanságáról szólnak. Hányszor akadunk olyan városi urakra, akik rendszeresen utaznak egyes vajdasági városok között, de nem tudják milyen nép lakja a közbeeső tanyákat és községeket. A napisajtó is gyakran téved. A legtöbbször nem ismerik múltunkat, jelenünket, népi viszonyainkat, kultúrtörténetünket, népünk hitét, lelkét, érzésvilágát. Ezen a földön mindig divatos volt dicsekedni a gyökértelenséggel, az ide nem tartozással. Vannak nagy könyvtárak, amelyben egy vajdasági könyvet nem találunk, vannak értékes koponyák, akik azért nem mernek helyi problémákkal foglalkozni, mert félnek a vidékiességtől. Nem gondolják meg, hogy Genfben valaki vidékiesebb lehet, mint a temerini képviselő-testületben. „A provincializmusnak sok faja van az »ángyomtérnye« irodalomtól Tamási Áronig és Kodály Zoltánig – írja Németi László. – A legalja csak adoma; föllebb már érzelmes honvágyat ébreszt egy elveszett paradicsom után . . .” Van, aki órákig tud rajongani egy szajnai hangulatért, de még nem látott egy tiszai alkonyatot. Mintha valami lealacsonyító dolog lenne elismerni a tiszai alkony szépségét és varázsát. Vagy talán szégyelli a közösséget vállalni a füzcsekkal, az ákácokkal, a Tiszával, a szürkéssárga fővennyel? Pedig vitathatatlan tény, hogy a természet, a környezet hatással van ránk, és hogy – ahogy Wilde állítja – mi is hatással vagyunk a természetre. A kapcsolatot tehát vállalni kell, és nem szégyellni, mint egy züllött rokont.

Mikor nyolc esztendő előtt egy lexikonban azt olvastam, hogy „vajdasági” író vagyok, bevallom, kissé bosszankodtam. Akkortájt valóban úgy festett a dolog, mintha ez a jelző a vidékiességgel, a mucsaisággal lenne egyenértékű. Pest centralizmusa még megdönt-hetetlennek látszott, olcsó élcek éltek még bennem a pökhendi módon gyúnyolt „jó vidékről”, s valóban, ha a háború előtti vidéki, különösen alföldi irodalmat tekintjük, ennek a fölényes, fricskázó gúnyolódásnak volt is alapja. Akkor sokan csak azt tartották frónak, akik a New York piszkos asztalkáin írták a kutyanyelveket, vagy a Fészekben különködésükkel magukra vonhatták néhány bohém-

ságért lelkesedő jámbor pesti polgár figyelmét. Azóta azonban sokat fordult a világ, megváltozott az emberek érték- és életszemlélete, de mi talán még most sem jutottunk el az új élet öntudatához, új kötelességünkhöz, új felelősségünkhöz.

Végre megindult a magyar könyvkiadás, s így meglesz a lehetősége annak, hogy ne csak szépirodalmat kapjon olvasóközönségünk. Nekünk, fróknak vállalni kell a bánáti, bácskai jelzöt, s ez nemcsak azt jelenti, hogy a vajdasági közönségnek írjunk, hanem, hogy földünkről s annak problémájáról írjunk, hogy úgy foglalkozunk népünkkel, ahogy azt erdélyi és szlovenszkói társaink teszik. Az nem lehet kifogás, hogy nem vagyunk tudományosan képzett folkloristák. Itt nem tudományos munkáról van szó, hanem az ismeretlen felkutatásáról, a becsületesen gyűjtött anyag élvezetes, tanulságos bemutatásáról. Ki tudja, mi mindent gyűjthetnénk össze a Tisza menti vagy közép-bácskai tanyákról? Talán olyan értékeket, melyek után tíz év múlva már hiába kutatunk. És a sok összegyűjtött cserépből összeállíthatjuk magyar népünk lelkivilágát, mely a legtöbb vajdasági olvasó előtt olyan távoli, olyan idegen, mint maga a kultúra, vagy a busman és az угandai törzsek élete.

HUSZÁR SÁNDOR ÚJ VERSEI

*Köszönöm a szenvedéseket.
Az Új Hírek kiadása. Sombor, 1933*

Huszár Sándor egyik versében (*Megöl a kisváros*) így kiált fel: „Ó . . . Párizsban rímherceg lehetnék.” Ezzel nem mondott éppen lehetetlent, mert ha Huszár Sándor harminc-negyven év előtt a Montmartre-on, a Chat noirban, a Rat mortban vagy valamelyik még bizarrabb boite de nuitben smaragdos abszint mellett frogatt volna verseit, talán érdekes, neuropátiás tehetségnek tartották volna a Párizst bámuló idegenek. Akkoriban – mai kifejezéssel élve – hossza volt a patológiás egyéniségnek, Moreau de Tours doktor nyíltan kimondja, hogy a zsenialitás az elme betegsége, Lombroso tanáról hosszas és lelkes viták folynak a Sorbonne-on meg a Montparnasse szűk kávéházaiban. Baudelaire baját mindenki ismerte, Van Goghot akkor zárták tébolydába, Strindberg ugyan szabadon járt

Párizsban, de a nagy svéd szellem „háborodottságáról” is mindenki tudott. Poe első francia fordításai pedig sokakban rokonszenvet gyújtottak az alkoholizmusban elpusztult amerikai költő iránt. Mondom, ha Huszár Sándornak akkortájt kis szerencséje – vagy hogy párizsi argóban mondjam: „du chien”-je – lett volna, akkor ha nem is rímherceg, de érdekes, éjszakai költő egyéniség lehetett volna. Több abszintillatú, nagy hajú költőcske játszott a lángész divatos szerepét, ha mindjárt nevüket nem is jegyezte fel az irodalomtörténet.

A szertelen egyéniségek, a pszichopatológiás „határesetek” csodálata már elmúlt. Az egyéniség még a háború első csatáiban hősi halált halt, a háború utáni kor pedig már határozottan a tömegek kora, amely nem törődik többé a nagy hajú, kócos lángeszek imádatával. Párizs régi boite de nuit-jei már eltűntek az elamerikásodott éjszakákból az abszintos költőcskékkal együtt. (Az abszintot hatóságilag betiltották.) Igaz, hogy Aristide Bruant kabaréjában még koporsófedélen szolgálják fel az italt, sőt fanyar eroquemort-ok fogadják az idegent, és poshadt forradalmi dalokat is énekelnek, amelyek azonban úgy hatnak, mint penészes sombefőtt. Bizony, Huszár Sándor elkésett az ő lángészöntudatával és egyéniségének dőlőfős, evoés túlértékelésével.

El kell azonban ismerni, hogy ezek a versei szelídebbek és alázatosabbak, mint a régebbiek, s így bántóan egocentrikus világszemlélete, féktelen önimádata nem sérti vagy untatja annyira az olvasót. Itt-ott mintha valami őszinte alázatosságban akarna megtisztulni. A címlapra nyomott verse – amely a kötet legszebb verse – sajnos egyedül áll a szerénység és az alázat erőnyeivel. Alig hiszem, hogy Huszár Sándor ismerné a legnemesebb költőt: Rainer Maria Rilket, mert valami alázatot, türelmet és elmélyedést csak tanult volna tőle. Huszárnak ugyan vannak szomorú, csendesebb hangú versei, de ezekben megnemértettségét, úzottságát panasolja. Máskor Krisztustól kér majdnem a bűnbocsánatot kérők alázatos hangján egészséget, békétűrést, szüzességet és halhatatlanságot. Ezzel a halhatatlansággal ebben a kötetben is gyakran találkozunk, a lángészrögöszmét úgy látszik, nem tudja elfojtani, úgy látszik ez Huszár Sándor éltető eleme. Most is „Isten agyában agyvelő”, neki már csak a Nap rokona, beleolvad az Istenségbe (*Túl a csúcsokon*), és teljesen egyenrangúnak érzi magát az Istennel (*Mi vagyunk Isten*). Majd azt is mondja, hogy ő egyedül a Sion hegye (*Babyloni ének*). Halhatat-

lanságában javíthatatlanul bízik, és reméli, hogy halála után nagyváros lesz a kisvárosból, azért, mert ő élt benne. Ezeket az idézeteket mulatságosan csoportosíthatnám még egy oldalon keresztül, de ezzel csak cáfolnám azt a tényt, hogy Huszár Sándor ma már mégsem az, aki volt, hogy lángelméjének önámulása ma már nem olyan szeretlen, olyan émelygős, mint első kötetében. Ezt a tényt nem cáfolni, hanem némi örömmel kell megállapítanunk, noha vérmes reményeket hozzáfűzni nem szabad. Mert nemigen hisszük, hogy Huszár Sándor valaha is be fogja látni azt, hogy néhány játékos rím, néhány Ady mintájára összekovácsolt szókép és a halhatatlan lángelme örökös hangoztatása még nem költészet, hogy többet kell adni, mást kell adni, nemcsak rímbukkfencet, Ady-pózt és halhatatlanságióslásokat.

De az vitathatatlan, hogy Huszár Sándor alázatosabb lett, és keres már másvalamit. Többször eltér a „halhatatlan lángész” rögeszméjétől, azt írja, hogy „sorsunk bús keresés”, majd hogy „már jönni kéne új hites hiteknek, Vagy bárkinék, ki letöri az átkot”. És észreveszi a mának hitetlenségét, a holnap véres, pestises árnyait. (Elveszett az Isten, És felröhög a céda hóhér, Tudjuk-e?, Rettenetes temetés). Persze nem az új világot és az új embert teremteni akaró öntudattal, hanem kissé zavarosan és félenken, hiszen Huszár Sándor most először keres verstémát önmagán, az Ihol én! Ihol én!-en kívül. Van azonkívül a kötetben még egy vers (*Mosolyogni fog a feszület*), amely a bácskai ugart ölelgeti. Ez a hang, ez a téma is szokatlan és egyedülálló. Bizony, őszintén örülnénk, ha ebből lenne több és az unalmas Ihol én!-ekből kevesebb.

A minap Szántó György, a nagy erdélyi író *Vallomás a művészetről* című cikkében a következőket olvastam: „Aki ma szubjektivitást megtűr, etikátlan ember. A tavasz és a szerelem privát ügyek. Nem tartoznak az olvasóra. A poéták elvesztették jogukat arra, hogy poézist termeljenek. Kit érdekel a pacsirta, amikor leriszit bombák röpöködnék nemsokára, egy óra alatt hétmillió-százötvenezer szerelmest és négyezer-háromszáztíz pacsirtát pusztítva. A tizenkettedik óra felé közelednek a mutatók. Nem érünk rá pásztoridilleket rendezni. Sem szürrealisták kisdud játékaira nyomdafestéket és szedőmunkát pazarolni.”

Kegyetlen szavak ezek, de igazságukat ki merné kétségbe vonni? A kérdés: mit csináljunk? hova meneküljünk? A hitbe, az eszmébe, a kollektívumba, az őserdőbe: a népbe vagy az örök életet jelentő

bácskai barázdák közé? Mindenhova hamarabb, mint az egyéniség elefántcsonttornyába, amely ma korhadt, villámsújtotta fatörzshöz hasonlatos, amelyből már nem fakad több rügy, nem hajt több levél, s ezért mindenképpen megérett a kidöntésre. Az egyéni lírának ma már nincs jogosultsága és ezt – nolens, volens – tudomásul kell venni Huszár Sándornak is.

A könyv kiállítása szegényes és száralmas.

PRÓBÁLKOZZUNK MEG KISEBBSÉGI SZELLEMI ÉLETÜNK SZOCIOGRÁFIÁJÁNAK FELVÁZOLÁSÁVAL!

Örömmel és nagy helyesléssel veszem Cziráky Imre barátom tervét. Az írók, illetve irodalmunk, szellemi életünk szociográfiája valóban adatokat adna kezébe mindazoknak, akik szellemi életünkkel és teljesítményünkkel akár gyakorlati, akár tudományos szempontból akarnak foglalkozni. Természetes, hogy az adatok feldolgozása teljes diszkrécióval történhet, lényegesek a tények, s nem a nevek. Ezeket a tényeket beküldött adatokból összeállítanók, a statisztikát feldolgozánk, és lehetőleg füzetben jelentetnénk meg.

Ezzel kapcsolatban – ha már adatgyűjtésről van szó – egy másik fontos dolgot is meg kellene valósítanunk: a délszlávországi magyar irodalom bibliográfiáját! Külföldi egyetemek és irodalomtörténészek már többször fordultak hozzánk, hogy tájékoztassuk őket az itteni irodalom múltjáról és jelenéről. Mennyi könyv jelent meg? Milyen fajtájúak? Milyen sikerrel? Milyen irodalmi folyóiratok jelentek meg eddig? stb. Ezekre a kérdésekre eddig csak sietve és hézagosan válaszolhattunk, hiszen senkinek sem álltak pontos adatok rendelkezésre. Fontos lenne tehát szellemi életünk szociográfiája mellett a délszlávországi magyar bibliográfiát is összeállítani, hogy ez is hozzáférhető legyen az általános magyar irodalom tanulmányozóinak és történészeinek.

Ezért Cziráky Imre kérdéseit a következőkkel toldanám meg:

1. Az író neve.
2. Milyen könyve jelent meg 1918. november óta a Délszláv Királyság területén? Milyen könyve jelent meg azóta külföldön?
3. A kiadó neve. Hol jelent meg?

4. Milyen évben?

5. Hány példányban?

6. Hogyan fogadta a kritika? Esetleg idézetek, szemelvények a könyvkritikákból a lap nevének, dátumának és a kritika frójának pontos megjelölésével.

7. Milyen magyar szépirodalmi folyóiratot szerkesztett a Délszláv Királyságban? Hol, hány példányban jelent meg? Mikor indult, hogyan jelent meg (hetenként, havonta), és mikor szűnt meg?

*

Kedves frótársaimat arra kérem, hogy küldjenek pontos válaszokat, mert csak így lehet lelkiismeretesen, minél kevesebb hibával összeállítani bibliográfiánkat. Fontos lenne már ezeket az adatokat – tizenkét év teljesítményeiről van szó – összegyűjteni, könyvben megjelentetni, és minden érdeklődő számára hozzáférhetővé tenni. Az általános magyar irodalom követeli tőlünk, hogy végre pontosan számot adjunk eddigi munkásságunkról.

MÓRICZ ZSIGMOND: ROKONOK

Az Athenaeum kétpengős kiadása

Vitathatatlan, hogy a mai magyar életről senki sem tud megkapóbb, életesebb képet festeni, mint Móricz Zsigmond. Csodálatos a teremtő ereje: magyar osztályok, típusok, tájak, átkok, hangulatok és jókedvek élnek, zubognak minden írásában, de azzal a megdöbbenő természetességgel, amely okvetlenül gondolkozásra készíteti az olvasót. Hova vezet ez az élet? Mi van előtte, mi lehet mögötte?

Móricz Zsigmond eddig – legalább úgy látszott – nem akarta helyeselni vagy elítélni ezt a magyar életet. Ha tárgyilagossága nem is jutott el a flaubert-i impassibilitéig a Parnasse impersonalitéig, de elfogultságot, szándékosságot nem érezhetett az olvasó. A történet oly egyszerűen bonyolódott, mint maga az élet, alakjain semmi torzító vonást vagy sötétebb árnyékot nem láttunk, mint amint az a valóságban lenni szokott, az író azt mondta: ilyen a magyar élet, de nem vont le tanulságot az életábrázolásból, semmilyen irányban sem

akarta befolyásolni olvasóját. Az olvasó meglepődött a kitűnő élet-ábrázoláson, de azután magára maradt a tanulságformálással. Homályos problémák nyugtalanították, bizonytalan, otromba árnyékok gomolyogtak a holnap ködkárpitján: valami nincs rendben. Hol van a hiba? Hol vannak a magyar társadalomnak végzetes, mérgező fekélyei? Ezekre nem kaptunk feleletet, ha az eddigi Móricz-köteteket letettük.

Legújabb regénye, a *Rokonok* azonban nemcsak megdöbbeneti olvasóját csodálatos élethűségével, hanem fel is lázítja a mai magyar élet ellen. Móricz most először elhagyta az ő sajátos impassibilitását, most először vádol, akárcsak Upton Sinclair.

A regény szinte összesűrti Móricz Zsigmond frói erőnyeit, alakjai életeesebbek, zamatosabbak, mint valaha, a mese izgalmas és döbbenetes ma, lélegző valóság. S lehet, hogy még a figyelmesebb olvasó sem veszi észre, hogy egyes alakokon több a gonosz árnyék, ha a mese fordulatai minden élethelességük mellett erőltetettek, célt szolgálnak. Ki venné ezt észre, mikor mindenünnen és minden oldalon az igazi élet lüktet. Mégis az emberek jellemzése, az események beállítása szándékos. A *Rokonok* végeredményben vádbeszéd, nagyszerű, megrázó vádbeszéd.

Egy tiszta kedélyű kultúrtaórácsnokból véletlenül városi főjegyző lesz. A naiv ember nem veszi észre, hogy hivatali emelkedése erkölcsi süllyedést követel, mert állásánál fogva akarva-nem akarva be kell lépnie abba az előkelő rablóbandába, amely a várost nyúzza, nyomorítja. Tétován áll meg a sok panama előtt, és ostobán azt hiszi, hogy mindent rendbe hozhat. Dolgozni kezd, rendet akar teremteni az Augiász istállóban, programot tervez, s maga is belecsik a maffia kelepcejébe. Mikor az előkelő rablóbanda úgy látja, hogy az új főjegyzővel semmire sem megy, benthagyja a kelepceben, és könyörületből egy revolvért is ad neki, hogy főbe löthesse magát.

A maffia hatalma, ügyessége és okossága megdöbbenítő. Ebben lehet, sőt van is túlzás, de Kopjás főjegyző tragikumában már nincsen. Ez a szomorú bukás természetes és szükségszerű. Aki nem üvölt a farkasokkal, azt felfalják a farkasok. A magyar közigazgatásban el kell buknia annak, aki becsülettel, jó szándékkal szeretne dolgozni, aki ki akarja szellőztetni a piszkos, dohos, tubákos zugokat. Ez az igazság borzasztó és lázító.

Kellenek ezek az igazságok, kellenek ezek a fekélyfeltárások, mert csak így formálódhat át az emberi lélek, csak így teremthetik meg a jobb, az igazabb, a tökéletesebb világ. Nemcsak Diderot álmodozott egy jobb világról, mikor a nagy enciklopédiát összeállította, hanem a világirodalom minden igazi nagysága, Dante éppúgy, mint Shakespeare, Cervantes éppúgy, mint Tolsztoj. Aki ma a Parnasse vagy a Praeraphaelite Brotherhood öncélú elefántcsonttoronyába zárkózik, az vagy vak, vagy betegesen és erkölcstelenül önző.

Ezért Móricz Zsigmond nemes szándékosságát éppúgy meg kell becsülnünk, mint páratlan írásművészetét.

HELYRE KELL HOZNI A MULASZTÁST!

Az utóbbi időben számos érdeklődő, szemrehányó, vádaskodó, gúnyolódó levelet kaptam a PEN Klubbal kapcsolatban. Most, hogy a választások már megtörténtek, és a délszlávországi magyar írók közül nyolcan belekerültek az írók nemzetközi társaságába, nyugodtabban válaszolhatok a vádakra és a szemrehányásokra.

Elsősorban azért kaptam szemrehányásokat, mert nem informáltam a beogradi PEN Klubot, hogy kik lennének azok a délszlávországi magyar írók, akik méltóan képviselhetnék irodalmunkat. Sokan az én mulasztásommal magyarázzák egyik zagrebi frótársunk akcióját, aki ugyan teljesen távol áll a Vajdaságtól és annak irodalmától, mégis a legnagyobb jóhiszeműséggel és a legnagyobb tájékozatlansággal meghívott frót, nem frót, sőt meghívta a meghívottak ismerőseit is a PEN Klub magyar tagozatába, a dubrovniki kongresszusra, úgyhogy egy-két napig az volt a helyzet, hogy több délszlávországi – elsősorban suboticei – magyar „fró” fog Dubrovnikban megjelenni, mint jugoszláv. Közben azonban irodalmunk igazi értékes munkásai, akik nem laktak Subotícán, nem kaptak meghívót.

Mint ahogy tőlem senki sem kért felvilágosítást, senkinek sem adhattam egyéni értékítéleteket a délszlávországi magyar frókról. Hangsúlyozom az egyéni jelzöt, mert fróink részéről nem kaptam felhatalmazást, hogy többek nevében, esetleg egész irodalmunk nevében beszéljek. Ezért nem tudom magam mulasztással vádolni, és zagrebi frótársunk jóhiszemű és illetéktelen meghívásai az én mulasztásommal nehezen hozhatók összefüggésbe. Ő minden

bizonyval akkor is elküldötte volna meghívóit, ha én a legpontosabb felvilágosításra kapok felhívást és felhatalmazást.

A választás azonban új helyzetet teremtett. Most türelmetlen miértek jöttek. Miért maradt ki X, mikor Y bekerült? Ki informálta a beogradi PEN Klubot? Egy keserűen gúnyolódó levél felsorolja irodalmunk kimaradt értékeit, és a végén azt írja, hogy úgy látszik, a kimaradottaknak csak az a bűnük, hogy aktív, tehetséges magyar frók, de nem laknak Suboticán. A gorombább, türelmetlenebb hangú vádakraól nem teszek most említést.

Ha becsületesek és tárgyilagosak akarunk lenni, akkor el kell ismernünk, hogy itt mulasztás történt, hogy valóban kimaradtak irodalmunk értékes, komoly, nagy tehetségű, aktív munkásai.

Elsősorban hiányzik Farkas Geiza neve, aki egy könyvtárnyi tudományos és jó néhány szépirodalmi munka szerzője. Közülünk senki sem tekinthet vissza olyan munkás és értékes irodalmi múltra, mint éppen Farkas Geiza. Hiányzik Szirmai Károly neve, aki tagadhatatlanul a legerősebb, a legnemesebb novellistánk, akinek dús oeuvre-jéből sajátos, borongós bácskai levegő áramlik. Hiányzik Kristály István neve, aki a Tisza melléki zsellér lelkes poétája, novelláiban a nyomorult földről álmodó napszámosok igaz emberré magasztosulnak. És hiányzik Kende Ferenc neve, akinek Petőfi-tanulmánya előkelő helyet foglal el a Petőfi-irodalomban, s akinek novellisztikus frásai duhameli mélységekkel, szépségekkel és misztikumokkal versenyeznek. Mind a négyen kiváló erősségei a délszláv-országi magyar irodalomnak, és annak legaktívabb tagjai. Nem akarom most a kimaradt fiatalabb tehetségeket is felemlíteni, mert egyelőre ennek a négy frónak indokolatlan mellőzését kell sürgősen jóvátenni. Azt hiszem, ebben osztoznak velem a PEN Klub új tagjai is.

A délszláv PEN Klub magyar tagjainak kötelessége lesz ezt a mulasztást helyrehozni, és igazságtalanul mellőzött négy frótársunkat felvételre ajánlani. A beogradi PEN Klub jóindulatáról és nemes szándékáról már meggyőződünk, ezért joggal hihetjük, hogy a PEN Klub hajlandó lesz kimaradt frótársainknak is helyet adni. Ezzel azután elűnnek a keserű vádak, a türelmetlen szemrehányások, a felkavart indulatok, melyeket a PEN Klub magyar tagozatának vajúdása és megszületése keltett életre.

NYELVBOJKOTT

Mikor a nemzeti szocialisták Németországban uralomra jutottak, sokan a külföldön hevesen szembefordultak azokkal az elvekkkel, azzal a programmal, mely lassan megvalósulni készült. Valamivel bizonyítani kellett a szembefordulást, a feltörő keserűségnek, a lobogó gyűlöletnek „megtorlás” kellett. A megtorlásnak legegyszerűbb faja ez a nyilatkozat volt: „Nem olvasunk több német könyvet, nem frunk, nem beszélünk többé németül!”

Távol áll tőlünk minden politika, de ezt a nyelvbojkottot nem tartjuk okos és helyénvaló eljárásnak. Akiben csak halványan él a szabadság és igazság utáni vágy, a nagy humánus eszménye, amely egyedül helyes megoldást hozhat a kisebbségi problémákba, az természetesen nem lelkesedhet az állampolgárok faji osztályozásáért, a jogok származás szerinti osztogatásáért, egy kisebbség üldöztetéséért. (Közben ne feledjük, hogy a magyar sem árja faj, és ha a nemzeti szocialisták következtetések lennének, akkor a magyarokat is éppen úgy kellene üldözniük, mint a zsidókat.) Így tehát nem a német nemzeti szocialisták iránt érzett rokonszenv befolyásolja azt a megállapításunkat, hogy a nyelvbojkott nagyon szerencsétlen gondolat, és mint retorziós módszer meg éppen nevetséges. Az a nyelv, amelyet százmilliónál több ember beszél, amelyen Goethe, Lessing, Kant és Fichte írt, amelynek a legnagyobb, legrendszeresebb tudományos irodalma van, nem fogja néhány ezer vagy tízezer ember bojkottját megérezni. Pedig a cél az volt, hogy a megtorlók Hitler politikáján, illetve a mai Németországon üssenek egyet. Gyerekes elgondolás. A német nyelv azért ugyanaz a nagyhatalom marad, ha néhány ezer leMBERGI vagy csernovitzi polgár nem is beszél többet, és a jiddis nyelv gerince is megmarad germánnak, ha százszámra venné is fel a román vagy szláv vendégszavakat.

Ellenben a megtorlók magukon ütnek ezzel a bojkottal. A német nyelvről mindenkinek meglehet a maga egyéni véleménye. Egyesek darabosnak mondják, mások merevnek, van, akinek a fülében a német szó kemény recsegés, esetleg otromba láрма, de azt senki sem állíthatja, hogy a német nyelv, különösen Közép-Európában felesleges és nélkülözhető lenne. Ha a bojkottálók máról holnapra elfelejtenének németül, az nagy szegénységet jelentene számukra. Mert rengeteg szépségélvezés, hasznos ismeretszerzés, tudományos

kiképzés, kereskedelmi érintkezés lehetősége szűnne meg egy csapásra, hirtelen bénák, tehetetlenek lennének, éppúgy mint a száműzöttek, és talán sohasem tudnának egy új nyelv mankóján ismét feltápáskodni és új életet berendezni maguknak. És mi lenne, ha a bojkott oka, a nem árja fajok üldözése megszűnne Németországban? Lehet-e a megszakított érintkezéseket újból felvenni, lehet-e a gyerekeket és ifjakat hirtelen egy olyan nyelvre megtanítani, amelyet eddig gyűlölnie kellett? Azt hiszem, a bojkottálók nagyobbat ütnek magukon, mint a német nyelven. A harag rossz tanácsadó, a dühös ember nem szokott finom különbségekkel bűbelődni, hanem összezavarja a fogalmakat. A felháborodás forró hullámaiban ki tud különbséget tenni a nyelv és a politikum, a maradandó és a mulandó között? A primitív és dühös ember mindig hajlamos az általánosításra. A nemzeti szocialisták helyett azt mondja: németek, Hitler helyett azt a szót használja: egész Németország. Így kövesednek meg a téves meghatározások, melyek sok kárt okozhatnak. Azt olvassuk például, hogy Bolívia háborút akar. Bolívia ezért nagyon ellenszenves lesz előttünk, holott valójában egy kis idegen tőkés csoport akarja a háborút, a népnek eszében sincs háborúra készülődni. Az igazság- és békeszerető ember felháborodik, mikor azt olvassa, hogy Olaszországban egyre terjed a háborús hangulat. Pedig ha az olasz népet titkosan leszavaztatnák, talán egy százaléka sem szavazna a háború mellett. Az általánosítás mérgező, romboló hatását azonban már nem lehet feltartóztatni. A hír olvasója felháborodásában már nemcsak az olasz népet gyűlöli, hanem az olasz árut, az olasz kultúrát, az olasz nyelvet, az olasz művészetet. Aki pedig különbséget mer tenni az összekuszált tévesen értelmezett fogalmak között, azt a szenvedélyektől, az általánosításoktól elvakult tömeg súlyosan eltéli. Emlékszem egy beteg iztriai szlovén orvosra, akit szlovén volta miatt csúnyán megkínóztak az olaszok. Nagy nehezen kiszökött börtönéből, és golyóktól kísérve, majd sebesülve vergődött át a határon. Ez a szlovén orvos rajongott az olasz kultúráért, boldog volt, ha olaszul elbeszélgethetett, ha egy olasz dal csendült fel a zongorán, vagy a rádióban, lázas, beteg szemei csillogtak, ha bolognai diákveivéről beszélhetett. Honfitársai zokon vették ezt tőle, és ő hiába magyarázta, hogy a fasizmust mindenkinél jobban gyűlöli, hiszen miatta vesztette el vagyonát, családját, otthonát, egészségét, de igaz, becsü-

letes szlovén volta mellett az olasz kultúrát nagyon szereti, sőt az olasz népet is sokra becsüli.

Régebben kevesebb fogalmat ismertek az emberek, de az értelmiség szűkebb horizontja mégis tisztább volt, mint manapság. A spanyol zsidók nem bojkottálták a spanyol nyelvet, meg a spanyol kultúrát, mikor II. Fülöp kiűzte őket hazájukból, sőt megőrizték, fejlesztették, magukénak vallották azt századokon keresztül. Talán akkor még egyszerűbb dolog volt megérteni azt, amit ma bizony kevesen értenek meg, hogy a nyelv nem lehet politikum. A nyelv lehet a művészet anyaga, miként a kő, a márvány, a festék, a kereskedelem kapocsa, de egy nyelv használata nem jelenthet politikai állásfoglalást. Ezért minden politikai nyelvbojkott ostoba és igazságtalan. Ez a bojkott veszedelmesen hasonlít Petőfi juhászának eljárásához, aki elkeseredésében nagyot üt az ártatlan szamár fejére, pedig szegény pára igazán nem tehetett arról, hogy a juhász babája lehunyt szemmel feküdt a ravatalon.

A VÁRMEGYEHÁZ KAPUJÁBÓL

Sz. Szigethy Vilmos könyve.

A Jugoszláviai Magyar Könyvtár II. kötete

Mintha kikötöttünk volna az emlékezés szigetén. Úgy szálltunk be a bárkába, mikor ezt a könyvet kezünkbe vettük, ahogyan Watteau elképzelte az *Embarquement pour Cythère* című képén, s ez a watteau-i légység, langyosság és ezüstös fényjáték végigkísér a könyvön. Sz. Szigethy Vilmos oly forrón, annyi rajongással szereti a múltat, mint Watteau, a szerelem kitagadottja a szerelmes életet. Nem távolodik el a természettől, de a valóság és a művész között ott lebeg a „megszépsítő messzeség”. Csak a nagy, örök rajongók tudják betartani ezt a távolságot, mert félnek, ha közelebb hozzák rajongásuk tárgyát, ha az a premier plán nagyított közelségébe kerül, akkor a valóság megöli a távolságban tisztán, reménytelenül libegő, ragyogó alakokat.

Különös, fátyolos őszi nap világít ebben a könyvben, de az alakok ezenkívül valami belső fényt is kapnak, mintha suhanó lelkük világítana misztikus melegséggel. A táj elmosódó, a régi Becskerek, a régi

Torontál kontúrjai szétfolynak, a Demkó ház szobáit éppoly homályban és bizonytalanságban hagyja, mint a Plank-kert sétaútvonalait. Szigethynél csak az emberek a fontosak, és sohasem a kulisszák, az emberek viszik lelkükben a múltat, azt a már hihetetlennek látszó régi világot, melynek olyan nagy rajongója és páratlan krónikása Sz. Szigethy Vilmos.

Egészen sajátos Szigethy múltidézőse. Kifogyhatatlan, fáradhatatlan a vármegyei alakok megjelenítésében, mindig újabbak és újabbak jönnek, az emlékezés filmtekerése végtelennek látszik. Az előszóban azonban panaszkodik, hogy maroknyi az a hely, ami e könyvben rendelkezésére áll, „mikor talán a tízszere is kevés volna hozzá, hogy mindent feltárjak, elmondjak” – írja szomorú tanácstalansággal. „Kit veszek be, ki maradjon ki? – ez a legnagyobb probléma.”

Nem tudjuk, ki maradt ki ebből a hosszú felsorolásból, de azok, akik helyet kaptak – életet is kaptak. Szigethy nem foglalkozik részletesen az egyes alakokkal, nem éppen azért, mert takarékoskodni akar a hellyel, hanem elsősorban azért, mert rövid jellemzésében annyi élet, melegség van, ami feleslegessé teszi a részletező munkát. Néha csak futólagosan említ egyes megyei neveket, de csodálatos módon egy-két jelző vagy egy kurta mellékmondat ezeket is életre kelti. Még az ízelebb, vaskosabb típusoknál sem időzik sokáig, akik az egykori Becskerek, a hajdani Torontál életét irányították és ízesítették. Mégis olyan tisztán, plasztikusan látjuk Lauka Guszti bácsit, Isakovič Milant, K. Józsefet, a csavargót, az öreg Stevót, Grézló tanfelügyelőt, a ravaszság, nagyképűsködés suta filiszterét vagy Poldi bácsit, a tartalmasan, de elkalandozóan csevegő patikust. Mintha egy hatalmas regény alakjai lennének, ahol a szerzőnek bőven van helye és ideje szereplőit jellemezni, embereit életessé és testiessé tenni. Csodálnunk kell Szigethy megjelenítő erejét és művészetét: kevés, puha, zökkenés nélkül gördülő szóval és sorral életet teremt, a nevek mögül ízes, meleg emberek lépnek elő, az anekdotából egy darab igaz élet lesz. Ez a csendes, lágy hangú krónikás életet tud teremteni anélkül, hogy a modern frásművészet reális erejére támaszkodna.

A legtöbb olvasó előtt ismeretlenek lesznek Sz. Szigethy Vilmos alakjai, akik már javarészt a bánáti temető lakói, mégis alig hiszem, hogy érdekteleneknek mondaná őket valaki. Az a különös, szomorú belső fény, ami ezekből a megyei urakból kisugárzik, az a rőt, meleg, őszi nap, mely alatt járnak, álldogálnak, s az az ízes, egyszerű élet,

melyet e könyvben élnek, érdekessé és rokonszenvessé teszi őket. Ezekből a zamatos, szomorú tekintetű emberekből alakul ki az a világ, amely ma már oly messze esik tőlük, mintha az álom peremén libegne. Milyen mosolygósan törpe gondok, milyen egyszerű problémák kínozták akkor az embereket! Szűkebb volt látókörük és szerényebbek voltak igényeik. Az élet egyszerűbb volt, nyugodtabb, egyhangúbb, nyájasabb és biztosabb. A vihar nem vetette ide-oda az embereket, és a művelt emberek nem tudták, ki a kancellár Németországban, és mi a dollár árfolyama Zürichben. Lehet, ha mai szemmel kellene fiteletet mondani felettük, kevés kedvezőt mondhatnánk. Korlátozottak, kicsinyesek, szűk látókörűek, nehézkesek, képzeletük szegényes, érdeklődésük nemigen terjed a megye határain túl. Szinte együgyűek ezek a megyei és politikai gondok között iddogáló, anekdotázó megyei urak, de van valami nemes egyszerűség, valami epikureuszi vagy szerény hedonista bölcsesség ebben a pipafüstös, öncélú megyei életben. Valami íz, valami báj, amit ma már hiába keresünk. De az is lehet, hogy mindez a krónikás érdeme.

Ha Szigethy könyvét elolvastuk, mindenesetre az is eszünkbe jut, hogy Bács-Bodrog vármegye színben, ízben, érdekességben, kulturális nívóban is messze maradt Torontáltól. Bácska megyei alakjai színtelenebbek, szárazabbak, hatalmasai pedig durvábbak és szellemtelenebbek. De lehet, hogy ennek is a torontáli krónikás az oka. Annak a megyének történelmében, amelynek ilyen rajongó emlékezője és emlékgyűjtője van, mint Sz. Szigethy Vilmos, nem fakulhatnak el a színek, a lelkek, az élet egyszerű bája és békés, pipafüstös bölcsessége.

Szélfd mákony ez a könyv, régi fiókok és almáriumok édes, tubákos, levendulás illata, amely egy különös világba varázsolja az olvasót: a tegnapha. A mákony fő ereje mindenesetre Szigethy stílusában rejlik, ebben a ragyogó, ízes magyar stílusban, melyet fájdalommal kell nélkülöznünk a Délszláv Királyságban megjelenő magyar könyveknél. Mintha édes, kristálytisza óbor csillogna poharunkban. Ha iszogatjuk, lassan elsüpped a jelen, a vitorlás visszavisz elrohant évek tündérotthonába, egy szép, szomorú ószbe, az emberek előjönnek a temetőből, élet és mosoly lángol arcukon, és lassan benépesítik lelkünk csüggedt, bozótos kertjét, mintha mondanák: „Állj meg a rohanásban, és áldozz egy órát az emlékezésnek, az elsüppedt tegnapha, gyűjts lángot az elköltözöttek emlékére, akik itt éltek,

szerettek, szenvedtek a maguk módja szerint, és csendesen elmentek, amint azt az elmúlás örök szent törvénye parancsolja.”

A tegnap Torontáljának áhítatos varázsa ez a könyv.

BÉRCZY TIBOR: HOLNAP

A Ma regénye. Miljadev Sava, Sombor

A szerző az előszóban azt írja, hogy regényében rá szeretne mutatni arra az útra, amely a ma káoszából kivezet, „enyhítő gondolatokat” akar adni az olvasónak, de ha csalódná is, ha zsákutcába vezetne az út, ő „mégis megmarad az ösvényen, melynek valódiságát egyedülínek találja” (az idézet az eredetiben első személyben).

Ilyen bevezetés után valami társadalmi utópiát várunk, egy modern vajdasági Edward Bellamyt, aki új *Looking Backward*jával új utakat mutat a tökéletesebb holnap felé, egy eredeti társadalmi elmélet lelkes, csökönyös hívének és harcosának forradalmi frását. Az olvasónak azonban csalódná kell megállapítani, hogy minderről szó sincs. Két szerelmespár története ez a regény, semmivel sem több, nincsen benne utópia, marxizmus, sovinizmus, autarkia, etatizmus, kisebbségi kérdés, ha mindjárt ott is áll a cím alatt: a Ma regénye. A szerzőnek semmiféle útja, célja sincs, befejezett világszemléletről, dialektikai törekvésekről vagy politikai irányról beszélni sem lehet. Igazán nem értjük, milyen kivezetőösvényre céloz Bérczy Tibor, amely szerinte megváltást hozhat az emberiségre, mert ő semmilyen irányban, semmilyen ösvényen nem megy. Regényének talán éppen ez a legnagyobb fogyatékosága. Ügyetlen dolog volt erre a fogyatékosagra felhívni az olvasó figyelmét.

A regény a szerző szerint a mában történik meghatározott színhely nélkül. Két szerelmespár sorsa játszódik le ebben a határozatlan milióban és a két, párhuzamosan pergő sors maga a regény. A két szerelmespár sorsa merőben ellentétes. Az egyik vigasztalanul tragikus, a másik derűs és apró zökkenések után eljut a megszokott happy endhez. Pistának szegény özvegy édesanyja van, aki mindenét feláldozza, csak hogy Pista végezhesen és megszerezhesse a mérnöki diplomát. Pista hamarosan meg is kapja oklevelét, és reméli, hogy nem-sokára állást fog kapni, amikor majd elveheti szerelmesét, Mancit. Mancit

eddig egy gyárban mint tisztviselőnd dolgozott, de a gyár megbukik, igazgatója öngyilkos lesz, a tisztviselőnd elveszti állását. Pista pedig nem jut álláshoz. Várás. Nyomorgás. Pista megőrül, anyja meghal, a magára maradt Mancsi végül bordélyházba kerül. Ezzel szemben Tamásnak jó állása van a Schröder cégnél, ahova Irma, egy tönkrement föld-birtokos lánya is belép. Igaz, hogy Tamás elveszti állását, de hamarosan másikat kap, Irma örököl, és roppant ügyesen intézi dolgait, úgyhogy a boldog, gondtalan házasságnak már semmi akadályja. Az árny és fény eme romantikus játékában semmi célzatosság sincsen. Mind a négy szereplő egyformán becsületes és hiányos lelki rajzukban semmi foltot, gonosz jellemvonást sem látunk. A régi romantikusoknak volt valami erkölcsi igazságszolgáltatásuk is, Bérczy Tibor regényében azonban a tragikus sors nem jelent bűnhődést, a boldogság nem jelenti a nemes erkölcs jutalmát és diadalát. Minden a véletlen műve, értelmetlen esetlegesség, a szereplők semmiféle befolyással sincsenek saját történelmükre. Ez mint tétel igaz is lehet, de a tétel illusztrációja nem szerencsés. Mert Bérczy Tibor szinte szertelenül romantikus, nemcsak szereti, de túlozza is a *claire-obscurt* s így elszakad minden pozitívumtól. Az élet igazságát azonban nem lehet szélsőségekkel, döbbenettel és hatáskereséssel bizonyítani.

Bérczy Tibor döbbenetet és hatást keres, ezért még régi rémdrámakulisszáktól sem riad vissza. Bordélyház. Tébolyda. Útonállás éjjel stb. Nem érzi, hogy ezek a rikító színű kulisszák már rég elkoptak, és a múlt század kelléktárába valók. Talán már Ponson du Terrail is realisabban látott meg egy elmegyógyintézetet, mint az 1933-as jelennek regényírója. Bérczy Tibor idegszanatóriumában minden betegnek „rögeszméje” van (milyen egyszerű tudománnyá unalmasodik elgondolásában a pszichiátria!), és jellemző a szerző minden pozitívumot elhanyagoló magabizására s az ebből fakadó tájékozatlanságra, hogy a látogató főorvost egy ápoló kalauzolja a „nagyhirű és ideális berendezésű elmekórházban” (amely egy sorral lejjebb már szanatóriumná vedlik). És ez az ápoló magyarázza el az orvosnak a betegséget, sőt a végén odateszi a prognózist is. Szinte előadást tart a tanulni vágyó főorvosnak a „rögeszmékről” meg a „rohamokról”.

Több apróbb tudatlanságot, naivságot sorolhatnék még fel, amelyek a szerző talajtalan és időszerűtlen romanticizmusából burjánznak, de céloom nem lehet szórakoztatás vagy kicsinyeskedés, hanem

puszta értékmegállapítás. Ezért rá kell térnem Bérczy Tibor határozott írói crényeire. Ezek közül elsősorban azt a folyamatos, gördülékeny stílust kell felemlítenem, amely különösen mai fiataljaink között ritkaságszámba megy. Általában a regény megírása ügyes, a fiatal írónak nagy szcenikai érzéke van, találóan állítja be az eseményeket, változatosan pergeti a képeket, úgyhogy a regény nem unalmas olvasmány. A megkomponálás, a szerkezet sem eshet kifogás alá. Noha a szereplőknek jellemfejlődéséről, lelki konfliktusairól nemigen beszélhetünk, a regényben állandóan van mozgalom, cselekmény. Ez mindenesetre technikai készségre vall.

A ma regényét persze nem lehet pozitívumok, realitások és bizonyos világszemlélet nélkül megírni. Abból még nem lesz a ma regénye, ha a ma gyakoribb újsághíreit illesztjük be egy történet keretébe. A ma regényében – elképzelésünk szerint – a ma kaotikus lelke lüktet és lázadozik, a ma regényében tömegek élnek és senyvednek, mozognak és átkozódnak, társadalmi rendszerek recsegnek, és egy régi világ vonaglik delíriumos haláltusában. Ezt a regényt megírni nem lehet Bérczy Tibor feladata vagy célkitűzése.

Ha Bérczy Tibor szerényebb célkitűzéssel megragadná a valóságot, ha megközelítené a neue Sachlicheitot, értékes és érdemes írássokkal gazdagíthatná irodalmunkat.

KÖSZÖNTJÜK A DUBROVNIKI VENDÉGEKET!

A délszlávországi magyar írók testvéri szeretettel köszöntik a PEN Klub dubrovniki kongresszusára összegyűlt írókat. Anche noi siamo scrittori, ha mindjárt kevés számban, ragyogó nevek nélkül, de ebben az országban délszláv testvéreink mellett mi is álmodunk, alkotunk, mi is egy jobb és szebb holnap építői szeretnénk lenni.

A délszlávországi magyarság javarészt szegény földműves, iparos és napszámos nép, melynek kultúrigényei nem lehetnek nagyok. A magyarok ezen a területen sohasem éltek önálló kultúrétetet. Budapest közel volt, talán a régi Magyarország egy területe sem állt annyira a főváros centripetális kultúrhatása alatt, mint éppen Bácska és Bánát, amelyek Délszlávország részei lettek. A társadalmi viszonyok mellett ez az utóbbi körülmény is erősen hátráltatta, hogy a

délszlávországi magyarok olyan önálló irodalmat, saját kulturális életet teremtsenek, mely létfeltételeiknek és a megváltozott viszonyoknak legjobban megfelel.

Az első komoly, öntudatos irodalmi vállalkozás a *Vajdasági Írás* megindítása volt 1928-ban. Ez az irodalmi szemle céljául tűzte ki, hogy önálló magyar irodalmat teremtsen, hogy szakítson a régi pesti centralizmussal, és elsősorban népünkkel, annak problémáival, fájdalmaival és vágyaival foglalkozzék. Népünkről – népünknek. Ez a célkitűzés roppant merész volt, mikor régi, megkövesedett előítéleteket és eszményeket kellett ledönteni az írók és olvasók lelkében. Lassan mégis közeledtünk a célhoz, mert be kellett látnunk, hogy hiába tartozunk az egyetemes magyar irodalom munkásai közé, munkásságunknak csak akkor van jogosultsága, ha önállósítjuk magunkat, ha elszakadunk a múlt eszményeitől, ha a jelenben élünk és népünk, földünk felé fordulunk.

A *Vajdasági Írás*, sajnos, csak két évig élt, közönségünk akkor még kevés megértéssel fogadta ezt az új célkitűzésű folyóiratot, de az az evolúciós folyamat, amelyet a *Vajdasági Írás* megindított, tovább folytatódott. Az irodalom ugyan egyelőre a napisajtó keretei közé szorult, de az írások színe, levegője már megváltozott, már érezni lehetett az új élet lüktetését.

Tavaly megindult második irodalmi szemlénk, a *Kalangya*. A *Vajdasági Írás* nyomdokán, de több hittel, megerősödött frótáborral és közönségünk egyre növekvő megértésével. Új tehetségek tűntek fel, és ezek a kötetlen fiatalok, akiket már nem feszélyeztek a tegnapi események, friss lendületet adnak a fejlődésnek. Ebben az évben már a könyvkiadás sokáig vajúdo kérdése is megvalósult. Megalakult a *Jugoszláviai Magyar Könyvtár*, amely havonként egy könyvet ad ki és a *Kalangya Könyvtár*, mely négy könyvet jelentet meg évente. Szerénytelenység nélkül állíthatjuk, hogy ezek között a könyvek között több olyan értékű is akad, vagy fog akadni, amelyeknek sikere áttöri majd országunk határait.

A napisajtó is szívesen ad helyet íróink munkáinak, úgyhogy a délszlávországi magyar irodalom keretei, fejlődési lehetőségei ma már teljesen kiépültek.

A délszlávországi magyar írók nemes kötelességüknek, külön elhivatottságuknak érezték, hogy hidat verjenek a magyar és délszláv kultúra közé. Úgy a *Kalangya*, mint a napisajtó állandóan közli a

délszláv irodalom termékeit művészi átültetésben, sőt több fordítás könyv alakban is megjelent, mint például a modern szerb költők antológiája, több színdarab és útleírás.

*

Ezzel a kurta tájékoztatással be akartunk mutatkozni a Dubrovnikban összegyűlt fróknak és bemutatkozásunk után még egyszer igaz szeretettel, megérett együttérzéssel üdvözljük a vendégeket, akik testvéreink, társaink a munkában, a hitben, a teremtő gondolatban.

MUNK ARTÚR: A HINTERLAND

Minerva, Subotica, 1933

Munk Artúr körülbelül azt a szerepet tölti be irodalmunkban, mint Markovits Rodion Erdélyben. Első regényének, *A nagy kádernek* olyan hatalmas sikere volt, amilyenről a többi délszlávországi magyar fró még álmodni sem mert: két év alatt négy kiadás egy pesti kiadónál! – De Markovits Rodion második könyve már sápadtabb, erőtletettebb volt, mint a *Szibériai garnizon*, Munk Artúr második regénye azonban jobb, mint az első, ha mindjárt nem is pesti kiadónál jelent meg, és nem éri utol *A nagy káder* példányszámát. Történelmi érdekessége, az események ismeretlensége nem versenyezhet *A nagy káderrel*, de *A hinterlandot* már jobb, felkészültebb fró írta, mint *A nagy kádert*.

A hinterland világát mindenesetre több olvasó ismeri, mint a szibériai forradalmak életét, s lehet, hogy ezért érdeklődnek majd kevesebben a regény iránt, pedig Munk hinterlandképe annyira friss és figyelemre méltó, hogy még azokat is, vagy éppen azokat érdekelheti, akik maguk is ismerik és átélték a front mögötti eseményeket. Pedig Munk Artúr nem ad kegyetlen, realista rajzot, lázító tömegképeket, a forradalom előszele gyenge fuvallattá szelődül könyvében. Szóval nem hat a meztelen, izgalmas igazsággal, hanem elsősorban típusaival. Olyan nagyszerű típusokat mutat be, mintha jellemvígjátékot írna. A háború alatt és után 1917-től 1925-ig Párizsban sok százszor adták Madie és de Cesse urak *Les nouveaux riches* című vígjátékát,

mely Munk regényéhez hasonló típusokat mutat be. Szerepel itt is egy otromba modorú hadiszállító, egy gyáva és szellemes zsidó, meg több front mögötti alak, de szelíden, erőtlenül, érzelgős álhazafisággal. Mennyivel frissebbek, mulatságosabbak, őszintébbek Munk Ariúr alakjai! Torzításai, enyhítő vonásai talán az igazságnak ártnak, de sohasem a jellemrajznak. Típusai mind elevenek, érdekeseek, éltesek, s ezért regénye – alakjainak sorsa – az a bizonyos lenyűgöző olvasmány, amit nem lehet félbeszakítani.

Főalakja egy puha, gyáva zsidó bankfiú, tartalékos hadnagy, majd főhadnagy, akire néha romantikus fények hullanak: titkos, hűséges szerelem, titokban megszült gyerek, házasság, boldogság s a végén hősi halál. Pedig Stein Leó hadnagy úr sohasem látott frontot, hallatlan gyávasága, idegessége és szerencséje mindig visszavezérli a tűzből a boldog hinterlandba. Leó úrban azonban van kötelességtudás, bevallja és nagyon szégyelli gyávaságát, s a háború végén, mikor megint a frontra küldik, kimegy, jelentkezni, harcolni akar, holott a front már felbomlott. Leóban most ébred fel a bátorság, keresi az eltűnt parancsnokságot, nyugodtan nézi az olasz repülők keringését, és így is hal meg: egy leejtett bomba öli meg a háború utolsó napjában. Ez a romantikus, dicsfényes befejezés erősen valószínűtlen. Nemcsak Leó gyáva jellemével nem egyeztethető össze, hanem azzal a ténnyel sem, hogy az olaszok nem bombázták a felbomlott frontot, hiszen az elhagyott ellenséges hadállásokat akkor már puskalövés nélkül elfoglalhatták. A véletlen halál egyszerű és döbbenetes pontot tesz a történet végére, ezt a befejezést nem lehet kifogásolni, de a romantikus beállítást erősen patetikus. Egy gyáva Stein Leó életét mégsem lehet a görög hősök mintájára befejezni.

Többi alakjaival szemben már nem ennyire érzelmes és romantikus a szerző, ezért ezek sokkal keményebbek, igazabbak, plasztikusabbak. Legtalálóbba az aktív tisztek jellemrajzai, amelyeknek különböző válfaját ismerjük meg, de valamennyi élő, mulatságosan gonosz vagy ostoba figura. Nagyon jó Kávé Mátyás, a hadiszállító alakja, aki 1914-ben még cukrot árul az állomáson, de 1918-ban már palotái vannak. A jó szem és a jó szimat embere, akárcsak az a mindent kihasználni tudó bankfiú, aki hamarosan az erkölcstelenség lépcsőfokán emelkedve vezérigazgató lesz. Fájdalmasan igaz annak az ostobán vakmerő magyar hadnagynak alakja is, akinek fél arcát viszi el a gránát, és igazak azok a nők is, akik kihasználják a háború

bomlott erkölcsi rendjét, a halál árnyékában tobzódó nemiség, vöröskeresztes ápolónők, orvosok, szimuláns katonák, rossz illatú, suta hadigazdagok.

A típusok frissek és találóak. Csakugyan ilyenek voltak a hinterland emberei nemcsak Porvárosban, hanem Rimaszombaton vagy Nagyszébenben. A levegőt azonban már nem érezzük ilyen igaznak, 1917-ben és 1918-ban már mindenki érezhette a közelgő felbomlás kínos előszelét: engedelmességmegtagadások, elszórt lázadások, bujkáló, de sokszor fel-feltörő elégedetlenségek nyugtalanították a hinterland rendjét és levegőjét. A front és a hinterland közötti különbség egyre lázítóbb lett, s egyre több miatt követelte a feleletet. Munk Artúr könyvében alig találjuk nyomát ennek a nyugtalanító hangulatnak. Ez a regény típusokra épült, mert szerzője jobban ismerte az alakokat, mint az idő lelkét, az utolsó évek csúnya delfriumát.

A nagy káder óta Munk Artúr frásmdvésze erősen fejlődött. Stílusa kifejezőbb, simább, gördülékenyebb lett, írásában több az ökonómia és az erő. Most azt várjuk, hogy Munk Artúr fejlett íráskészségével hazai témához nyúljon, földünkbeli sarjadó problémákhoz és közöttünk élő, a mában vergődő típusokhoz. Ez ma már nemcsak lehetősége, de kötelessége egy igazi, hites délszlávországi magyar írónak. Il faut s'acquitter son devoir – ahogy Scribe egyik hőse mondogatta. Ez a banális mondás már jelszavunk is lehetne.

A SZELLEM SZABADSÁGA

Szomorú hírek mindenfelől. A PEN kongresszus csúnya viharai, az írók emigrációja, a könyvek elégetése, egy revolverdörrenés Moszkvában vagy Berlinben, az egyik bukaresti kórházban pedig mindenkitől elhagyatva, kiközösítve haldoklik a világhírű Panait Istrati. Az alkotó, a teremtő szellemet béklyóba verik, kitagadják, tragikus meghasonlásba kergetik. A politika feltétlen engedelmséget követel az alkotó szellemtől, mint őrmester a közlegénytől. A racionalisták a megalkuvást keresik, az igazak inkább a hontalanságot vagy a halált. Szomorú ez a küzdelem, melyet nem is lehet harcnak nevezni. A szellem vergődése, lázadozása és tiltakozása az, amely nagyon hasonlít a gombostűre szúrt lepke kínlódásához. A szellem szabad szárnyalásának mindenestre már vége, a szárnyak

csapkodása felesleges és reménytelen vergődésnek látszik, hiszen a gombostűről nem lehet leszakadni, a gombostű kegyetlen és eleven húson keresztül szögezi le a lendületet, a szabadságot.

Szomorú a szabad gondolatnak ez a béklyóba verése, mert czzel az életet, az örök mozgást kötik meg. Ezzel az erőszakkal biztosítani lehet a hatalmat, de nem lehet biztosítani a hatalom életét. A hatalomnak pillanatnyilag kellemes lehet, ha senki sem mond ellen rendelkezéseinek, de a lefojtott csönd, a gúzsba kötött képzelet az élet örök változásának, a fejlődés, az ellentétek örök törvényeinek mond ellen. Hétrakleitosz igazságát, a „panta reit”, az örök mozgást eddig még egy diktátornak sem sikerült megcáfolnia. A szellem, az eszme felszabadul és szárnyra kap akkor is, ha a testet keresztre viszik, vagy máglyára dobják. De a test kínja, szenvedése és mártírhalála lázít meg keserűt.

Panait Istrati elhagyottan, nyomorultan tusakodik a halállal az egyik bukaresti kórházban, mert nem szegődött se jobbra, se balra, hanem az igazságot szolgálta. Az igazságnak pedig nincs pártja, nincs hatalma, nincs jutalmazó kormánya. Panait Istrati egyedül maradt igazságával. Mikor lelkes hittel Oroszországba ment, a kapitalista társadalom tagadta ki, mikor csalódottan és élesen bírálta a szovjetot, Oroszország fordult ellene. Űzötte, hányatotta, kitagadva vergődött országról országra. Ha árulója lett volna lelkiismeretének, most kényelmes népszerűségben sütkérezne, és nem állana rothadt tüdővel a halál pitvarában. De ő a kapitalista és kommunista társadalmakról azt az igazságot írta meg, amit lelkiismerete parancsolt, ezért lett sorsa a nyomor, a kizsárfaltság, a társtalanság. Panait Istrati sorsa azonban nem az egyén tragédiája, hanem a szabad gondolaté.

Lamartine azt mondta, hogy az író legyen korának lelkiismerete. De nehéz manapság a lelkiismeret szavára hallgatni, szabadon, gátlás nélkül megírni azt, amit a lelkiismeret szava parancsol. Azok az írók, akik a lelkiismeretük szavára hallgatnak, ugyanakkor a harcot, a népszerűtlenséget, a kitagadottságot is kell hogy vállalják, de kérdés, meddig bírják a harcot a hatalmas ellenféllel szemben. Igazságukat, fölényüket senki sem vitathatja, sőt lázítólag hat, ha szembeállítjuk az üldözött az üldözöttel, az elnyomót az elnyomottal. Hol vannak például azok, akik Panait Istratit kiközösítették a nagy író hatalmas egyéniségétől és széles horizontjától? Hol vannak a bárgyú rőhejú máglyagyújtogatók Thomas Mann, Gerhardt Hauptmann

vagy Coudenhove-Kalergi gigászi fölényétől? Giordano Bruno bíráiról és máglyagyújtogatóiról sem emlékszik meg a történelem, ami megmarad, az mégiscsak az igaz és a jó. A gonoszság tehetetlenül tombol a jelenben, de a holnap, a maradandóság sohasem lehet az övé. Ez vigasztaló lehet, ha az idő végtelenjéből szemléljük az eseményeket, de ha a mában élünk, észre kell vennünk, mint csuklik el az az alkotó szellem, amelytől megvonják a szabadságot. Talán megalkuvásokban szürkül el, talán belső meghasonlások némítják el a teremtő kedvet, talán a hazátlanság, az idegen levegő nyomja az alkotó lelkét, lendületét, képzeletét. Az emberiségnek, az egyetemes irodalomtörténetnek igenis kára van abból, ha Mrs. Dawson Scott nagy PEN elgondolása csődbe jut, ha Panait Istrati idő előtt pusztul el, ha a két Mann munkaerejük teljességében némul el, ha a fiatal Majakovszkij eldobja az életet, ha a szabad szellem érzékeny rajongói meghasonlanak népükkel és önmagukkal. A szellem szabadsága mindig az első feltétele az alkotónak.

Senki sem követelheti, hogy a tömegmozgalmak vezetői, az új hatalom urai elhivatott bírák legyenek a művészi alkotásoknak. A Mediciek sem voltak azok, noha sok művésznak adtak munkát, kedvet, vagyont és lehetőségeket. De egy hatalom, mely győztesnek, erősnek hiszi magát, és kezében tartja az ország sorsát, megadhatná – ha őszintén bízik erejében és igazságában – az alkotó szellem szabadságát. Ha a fasiszta Olaszország alapjait nem rendítheti meg Croce minden erőszakot elítélő filozófiája, vagy Pitigrilli gúnya, akkor talán a szovjetnek sem ártana Istrati kritikája, sőt a mai Németországot sem tenné tönkre Thomas Mann vagy Werfel nemes humanizmusa vagy Coudenhove-Kalergi gyakorlati realizmusa.

EMBER KÜZDJ . . .

*Madách Imre regénye három kötetben. Írta Harsányi Zsolt.
Singer és Wolfner kiadása*

Harsányi Zsoltnak ez már a második életrajzregénye. Az első Petőfiről szólott (*Az üstökös*), ez pedig *Az ember tragédiájának* frójáról. Az első inkább regény volt, míg az *Ember küzdj . . .* inkább életrajz. Ez a különbség mindenesetre a főhős jellemével magyaráz-

ható. Petőfi hálásabb és könnyebb regénytéma, pályája valódi üstökospálya: lobogás, merész ívelés, a lángelme csodálatos fénye és szédítő ereje. A regényírónak több a szabadsága, a lendülete, Petőfi élete szinte ontja a regényszerűséget. Ezzel szemben Madách alakja összetettebb, a lángész és dilettáns furcsa keveréke, életpályája nem az üstökös szédítő ívelése, Madách élete lelki analízisre, azonos elmélyedésre csábít és kényszerít. Persze ilyen elmélyülés, Madách borús, sokszor ellentmondásos lelkének belső megvilágítása, a regényalak művészi formálása egy új, sok tekintetben talán idegen Madáchot teremt, amely el szeretne szakadni az életrajz kicsinyes béklyóitól. Franz Werfel például új Verdit teremt regényében, s ezt tőle, a regényírótól senki sem veheti zokon. Az igazi regényírást okvetlenül feszélyezi a kötöttség, a sok aprólékos életrajzi adat. Aki tiszteletben akarja tartani a történelmi hűséget, az nem tud Madách Imréből regényalakot formálni. Az író dilemma elé kerül: vagy regényt ír, vagy életrajzot.

Harsányi Zsolt egyik utat sem választja. Inkább az életrajz felé fordul, de azért nem mond le a regényszerűségről. Nem halmozza az adatokat, kerüli a pontosság látszatát, de végeredményben mégis életrajzot ad élvezhetőbb, regényesebb, mondhatnám, népszerű formában. Ilyen regényesített életrajz kellemes olvasmány, sokan fogják olvasni, s amellet az írónak nem kell vállalnia az életrajzírók felelősségét. Maurois és Ludwig vállalják a felelősséget a történelmi hűségért, színes, eleven életrajzaik gondos munkával készültek, hitelt és értéket képviselnek, ami pedig az olvasókat illeti, azok sem panaszkodhatnak, hogy az életrajzok unalmas olvasmányok lennének. Harsányi Zsolt a megalkuvásnak azt a kényelmes módját választotta, amely felmentette őt az életrajzírók kutatómunkája és felelőssége alól, de ugyanakkor nem kíván komoly regényírói elhivatottságot. Ez mindenestre megfosztotta őt attól, hogy e háromkötetes regényben komoly írói erényeket és értékeket zsúfoljon össze.

Az Ember küzdj . . . Madách alakja szinte szárazon fűdi az életrajzok Madách Imréjét. Hozzáköltésről nincsen szó, csak kis dramatizálásról, az életrajznak színesebb, felületesebb átdolgozásáról. Csupán egy-két dologban tér el a regény az életrajztól, de ezek az eltérések sem regényírói szükségszerűségek. Az egyik Madách szerencsétlen házassága. Az életrajzírók a visszamaradt levelek és a barátok nyilatkozata nyomán egyöntetűen a szertelen, csapodár

asszonyt okolják a házasság felbomlásáért. Harsányi ugyan elismeri, hogy Madách gavallérosan bánt el hűtlen, kegyetlenül csélcsap hitvesével szemben, később mégis megvádolja – önvád formájában – hogy miért nem bocsátott meg az asszonynak. Pedig Harsányi a regényben is igazolja, hogy Fráter Erzsébet sohasem szerette Madáchot, nyugtalan, erkölcsileg roppant ingatag jelleme dacosan ellenszegült Madách nevelő, javító szándékainak. Madách láthatta, hogy itt minden hiába, az első nyilvános botrányt újak követték volna, a meg gondolatlanságok, ballépések egyre sűrűbben keserítették volna együttélésüket, ami már nemcsak a férj fájdalmas szégyene lett volna, hanem az egész családé. Madách nem tehetett másképp, s roppant valószínűtlen, hogy később komolyan vádolta volna magát ezért az elkerülhetetlen lépésért.

A másik Borka, a tót asszony szerepe. Az életrajzokban azt olvashatjuk, hogy Madách élete végén tót gazdasszonyával élt együtt. Harsányi regényírói képzelete itt a legcsapongóbb: romantikus, szinte diákos szerelmet költ ebbe az együttélésbe. Könnyen elhihető, hogy Madách komolyan szerette szép gazdasszonyát, az is lehet, hogy az egészséges parasztasszony nem nagyon rajongott az akkor már nagybeteg földesúrért, de azt már nem tudjuk elképzelni, hogy Madách kisdíák módjára szaladt volna Borka után, hogy rossz szívével, fulladozó lélegzetével, dagadt lábaival naponta elment volna hozzá, és könyörgött volna szerelméért. Szegény Madáchnak a hegymászás akkortájt már elviselhetetlen fáradtság volt. Ez a fáradtság egyébként sem illik a nagy nemi felhevülésekhez.

Végül Madách betegségénél találunk valószínűtlen megállapításokat. A Madáchok mind szervi szfvbajban haltak el. Imrének ezenkívül súlyos mandulalobjai és idültté váltott szívfizületi gyulladása is volt gyermekkorában. Lázás állapotai innen eredtek és nem a tüdő-től, sőt súlyos vérzéseit is szfvbajával lehet összefüggésbe hozni. Harsányi gyakran szerepelteti a vért, a Gautier Margitok romantikus színfoltját a zsebkendőn, de szinte hihetetlen, hogy olyan gyakran festette volna pirosra a zsebkendőt Madách Imre vére. Általában nagyon valószínűtlen Madách Imre tüdőbaja, melyet Harsányi olyan lelkesen hangoztat.

A mellékalakok már sikerültebbek, önállóbbak, itt a szerző képzelete szabadabban formálhatott, kevesebb adat is állt rendelkezésére, így nem kellett félnie, hogy vét a történelmi hűség ellen. A

regény legjobb alakja Madách Imre édesanyja, aki túlélte fiát. Mar-káns, de élő jellem. Egy regényben az a legkedvesebb alak, akiben a legtöbb élet, a legérthetőbb jellem lüktet. Kár, hogy az *Ember küzdj*...-ben ezt a mellékalakoknál inkább érezzük, mint a főhősnél. A mellékalakok elég frissek, néha ugyan anekdotaszerű nyájassággal kifényesítettek. A megyei urak, a Madách testvérek portréja, az alkalmazottak vázlatos rajza sohasem nélkülözik az életességet, jól érezzük ezenkívül az akkori idők változó politikai levegőjét is.

A háromkötetes munka se hús- se hal-formája azonban megaka-dályozza a regény igazi kifejtését, s így inkább laza, népszerűsített, tudományos igényeknek meg nem felelő életrajzot kapunk, mely azonban hűségesen szolgálja Madách értékelését és megbecsülését és széles olvasórétegben propagálja a komolyabb Madách-kultuszt.

MUNKANÉLKÜLIEK

Kassák Lajos kétkötetes regénye

A címben, a témában annyi minden kavarog és lázong, a szem-pontok, a szándékok, a meglátások és a megoldások annyi változa-tát, a marxista dialektika annyi lehetőségét kínálja, ígéri a fedőlap és az író múltja, hogy csak igényesen lehet e két kötet után nyúlni. Kas-sák sokat fog adni ebben a regényében – gondolja minden olvasó, mikor az olvasáshoz kezd.

A nagy témákból azonban nem lehet mindig sokat felmarkolni. Hány rossz Napóleon-regény került ki például jó frók tolla alól, mennyi nagy, izgalmas történelmi téma mállik szét becsületes szán-dékkal és becsületes frásművészettel dolgozó regényírók kezében. Ezekből a regényekből rendszerint két dolog hiányzik: a helyes kon-cepció és az életet jelentő dinamika. A *Munkanélküliek*ben is ezek hiányát érezzük elsősorban.

Kassák regényének két főszereplője van: Pál és Tóni. Pál soha sincsen munka nélkül. Nehézkes, becsületes, szürke munkás. A gyár, amelyben dolgozik, nem szünteti be üzemét. Tóni szobafestő, s mint ilyen hamarosan munka nélkül marad. Kedves, szeszélyes, bohém természet, akit egy idősebb, pedáns hivatalnoklány férjévé tesz. Munkanélkülisége ezzel megszűnik. Tóni lázadása már nem tartozik

a munkanélküliséghez, ez már a fegyelmet, a kitartottságot nem tűrő bohém és becsületes egyén tragédiája, de nem a proletár, a munkanélküli igazi sorsa. A mellékalakok között több érdekes arc villan fel, akik talán jobban jellemeznék a munkanélküliség lassan ölő reménytelenségét, a kényszerű tétlenség igazságtalanságát, de ezek a mellékalakok elkallódnak, a szerző talán nem becsüli eléggé értéküket, és két főhősével foglalkozik intenzívebben. Ez még nem volna hiba, ha mindkettő sorsa a munkanélküliek sorsa lenne. De az egyik sohasem munkanélküli, a másik munkanélküliségéből is csak kóstolót kapunk, mert egy polgári nőszemély veszi férjül. De még ha mindkettőnek tragédiája lenne, akkor is kérdéses, lehet-e két ember életébe ilyen hatalmas témát beleszorítani? Mert nem áll az, hogy a tömegek szürkék és színtelenek, a munkanélküliséget nem viseli el egyformán a különböző munkástípus, egy vagy két csepp tengervízben még nincs benne az egész óceán.

Szóval az elgondolásban, a felépítésben tagadhatatlanul fogyatékoságok vannak, de ezenkívül hiányzik az a feszülő, szinte robbanni akaró dinamika, amit az olvasó leginkább várt volna Kassáktól. Nem tudók megmondani, hol van tulajdonképpen itt a hiba, de a regény emberanyaga és a regény levegője bágyadt erőtlen. Pedig Kassák frászművészete talán még fejlettebb ebben az frászában, mint régebbi regényeiben. Nem hinne már Kassák a proletárságban? A proletárok szájalmasak, közönyösek és nagyon fáradtak ebben a könyvben. Lehet, hogy ez az igazi helyzet, hogy ha néha ökölbe is szorulnak a dologtalan munkáskezek, ez az ököl már nem veszedelmes. Ez a csüggedés, ez az elkókadó hit azonban nemcsak a marxista dialektikának nem felel meg, hanem a tiszta irodalmi szempontoknak sem. Az erőt keressük és várjuk. Legalább keserűség, önvád, vagy világátok helyettesfené a hit, az alkotás feszítő erejét.

Kassák keveset adott ebben a két kötetben. Hideg, sápadt s valószínűleg igaz képet egy-két munkás életéről, de semmi esetre sem adta a munkanélküliség regényét. Azt hiszem, ezt hamarosan senki sem fogja megírni.

ERDÉLYI PÉLDA

Erdély mindig példaképpen áll előttünk, fejlett irodalmára, kiváló kulturális szervezeteire, büszke és teremtő öntudatára a szegények, a nélkülözők sóvárgásával tekintünk. Fájdalommal kérdezzük, miért nincs így minálunk is, de ugyanakkor vigasztaljuk is magunkat. Ez a vigasztalás azonban nem mindig nyugtathat meg, mert nemcsak a fájdalmat csitítja. A fájdalomon kívül van bennünk kis önvád, némi szemrehányás is, ezért inkább védőbeszédet mondunk, mint vigasztaló szavakat. Hja, könnyű nekik, ők sokan vannak, évszázados kultúrára tekinthetnek vissza, és széles, művelt, öntudatos könyvolvasó rétegre támaszkodhatnak, ezenfelül még mecénásaik is vannak. Könnyű ott irodalmat csinálni, könnyű ott az írónak érvényesülni.

Jóllehet ilyen védőbeszédnek minden tétele igaz, az önvád mégsem nyugodhat meg teljesen, mert érezzük, hogy a lényeg nem csupán czeekben a mentő körülményekben van. Tény az, hogy az erdélyi adottságokat nem másolhatjuk le, múltunkat, őseink örökségét és mai életkörülményeinket nem alakíthatjuk át erdélyi mintára, de valamit mégis átvehetnénk az erdélyiektől, s ez az a fáradhatatlan aktivitásuk, amely munkájukat még a mai nehéz időben is előreviszi.

Ez az erdélyi aktivitás kétirányú. Az egyik belső, elsősorban az irodalom szellemére vonatkozó aktivitás. Ezt Tamási Áron így fejezi ki: „Az erdélyi frók tudják, hogy a szervezettség mellett van egy másik titka is a fennmaradásnak: ez pedig a korszerű és bátor irodalmi megnyilatkozás.” Az erdélyi frók nem írnak a Férfiről és a Nőről, kopott kulisszájú Tavaszról és a dohos sziruppal édesített Szerlelemről, nem másolnak a múltból vagy a messziből. Az erdélyi frók Erdélyben, az életben, a mában és a nagy emberi igazságban kapaszkodtak meg, és nem lézengenek gyökértelenül az agyontaposott utakon. Az erdélyi frók hisznek igazságukban, elhivatottságukban, vallják, vállalják nehéz sorsukat és feladatukat. Ez a nagy hit, elhivatottságuk igazi felismerése adja meg munkájuk lelkét és lendületét. Ez az a belső aktivitás, ami érdekessé és értékessé teszi őket. Korszerű és bátor irodalmi megnyilatkozás!

Ehhez a belső aktivitáshoz egy külső aktivitás is társul, amely érdeklődést kelt, propagandát űz, és mindenhol felkelti a figyelmet Erdély iránt. Ez a külső aktivitás már szép eredményre is tekinthet vissza: az erdélyi irodalmat mindenütt ismerik, könyveiket sok ezer

példányszámban vásárolják Erdély határain túl, a pesti könyvnapon az erdélyiek külön sátorot állítottak fel, és lelkes felhívást bocsátottak szét kiadványaik terjesztésére. Pedig a gazdasági helyzet mindenütt rosszabbodik, egyre kevesebb embernek van pénze könyvre, a szellem igényei beszűkülnek, a kultúra erejébe vetett hit meginog, s a közöny lassan megdermeszti az érdeklődést, a kulturális öntudatot. Az erdélyiek aktivitása mégsem torpan meg.

„Ilyen körülmények között, amikor mindennél fontosabb lett mindnyájunk számára a bizonytalan élet pusztja lehetősége, amikor a fejünk feletti fedél, a legszükségesebb ruhanemű, sőt a mindennapi kenyér megszerzése és biztosítása a múlthoz képest olyan sokszorosan megnövekedett jelentőségben minden egyéb emberi tevékenységgel szemben, méltán teheti fel a kérdést bárki: Mit keres most itt, mit akar tőlünk a kultúra? Mire kell, kinek kell a könyv, a vers, az esszé, kit érdekel ma a szellemi élet?

Veszedelemes kérdések, annál veszedelemesebbek, mert természeteknek látszanak.

De vigyázzon jól mindenki, aki ilyen kérdéseket kiejt a száján. És vigyázzon még inkább, aki e kérdésekre azt a feleletet adja, melyet a mai nehéz élet miatti elkeseredése öntudatlanul diktál ajkára. Mert nagy, elháríthatatlan felelősséget kell magára vállalnia ezzel a felelettel. Olyan szerencsétlenségnek lehet ezzel okozó segítője, sőt bűntársa, melyet talán később egy élet megalázó vezeklő munkájával sem tehetne jóvá.

A reánk szakadt nehéz életsors hitetlensége gyávákká tette a szíveket. A gyávaság rossz tanácsadó, demoralizál, ellopja a hitet, ami nélkül nincsen élet.

Ezért nem érdemes gyávának lenni.

A jövő azoké, akik bátrak, akik hisznek, és akik építenek. Építenek akkor is, mernek akkor is építeni, amikor körülöttük ég a világ, és omlanak össze régi, szilárdnak tudott, örökkévalóságra épített falak.”

*

Csodálatos ez az aktivitás, nagy tisztelettel és meghatódottsággal állunk meg előtte. Különösen, ha tudjuk, hogy az erdélyi magyarság kultúrmunkásai az utolsó két évben nagyon megfogyatkoztak, gondjaik megszázsorosodtak. Munkakedvük mégsem csökkent. „Kissé elfáradva a súlyosodó teher alatt – írják –, százsorososan több gondal a vállainkon, majdnem fojtogató viszonyok között: de építeni

akarunk tovább is. A magyar kultúra felelős gondját nem dobhatjuk el magunktól gyáván, hogy talán azt senki helyettünk fel ne vegye.”

A felelősségnek nagy tudata élteti aktivitásukat, az a tudat, hogy a kultúra élete egyértelmű a nemzet életével. Ez a tudat talán ezt a csodálatosnak tetsző erőt és energiát is érthetővé teszi, amely az erdélyi kultúrmunkások nemes, lelkes aktivitását táplálja és erősíti.

Meg kell állnunk a példa előtt, és magunkba kell szállnunk, mint mindazoknak, akiknek lelkét mulasztás terheli.

ÁKÁCOK ALATT

Cependant le milieu reste le prétexte,
il donne le choc initial et fournit le
renseignement. C'est lui qui forge et
articule le langage du constructeur.

Élie Faure: L'art moderne

*

Das Einheitliche des ästhetischen
Werterlebnisses kommt dem Betrachter
zu Gefühl nicht als eine Zusammen-
setzung aus verschiedenen Qualitäten,
sonderen als eine Einheitsqualität, als
eine Gesamtqualität.

Johannes Volkelt: Metaphysik der Ästhetik

*

Noi cerchiamo dapertutto – nell'
opera e nella natura – l'unita organica.

*Benedetto Croce: La letteratura
della nuova Italia.*

Eddig minden délszlávországi magyar irodalmi mozgalom az összefogás jegyében történt. Az első lírai antológia címe *Kéve* volt, jelenlegi irodalmi szemlének neve *Kalangya*. Minden szálát kévébe kötni, a kévéket gondosan kalangyába rakni, nehogy egy mag is elhulljon – ez volt a jelszó, az eszme, a vezető gondolat, sőt majdnem az életprogram. Bármilyen politikai hite, művészi elgondolása vagy világszemlélete is van valakinek, ha magyarul ír, és ha írásaiban ér-

téket találunk, akkor a kérében a helye, amely összefogja a magyar nyelvű kultúra minden munkását.

Ez a szempont jogosult, sőt az egyedüli helyes szempont, amikor a délszlávországi magyar irodalom megteremtéséről, a fejlődési lehetőségek szabadságáról van szó. De most, mikor egy novellaantológiát kell összeállítanom, úgy érzem, hogy valami egységet, valami közös lelket kellene ebben a könyvben teremteni. Egy antológia, különösen egy novellagyűjtemény nem mutathat be egyéniségeket. Egy novellában nem férhet el az író arcképe. Üres szórakoztatás sem lehet antológiánk célja, mert ez bűn lenne és lelkiismeretlen időszerűtlenség. Viszont egy antológia annál vonzóbb, érdekesebb és értékesebb, minél egységesebb. Akármennyire önálló és különféle csempékből készül a mozaik, végül mégiscsak egységes kép bontakozik ki, s a képnek önálló lelke van.

Vannak művészcsoportok, forradalmi világszemlélet vagy erős milióhatás alatt élő frók, akiknek gyűjteményes könyve az egységes szellem ereje folytán nemcsak hatásos, hanem magával ragadó. Az ilyen antológiák szikraesőt csiholnak a lelkekből vagy gyújtogatnak az olvasók között. A *Holnap* első antológiájának váratlan, majdnem az egész magyar kultúréletet felkavaró hatását sohasem feledheti el az irodalomtörténet. Pár év előtt harminc új orosz elbeszélő könyve jelent meg Berlinben. Ez a könyv még a különben divatos orosz könyvek között is hatalmas, százezres sikert ért el. Mindenesetre a könyv megkapó egysége a hatalmas siker magyarázata. És valószínűleg az a németre fordított norvég novellaantológia sem ért volna el huszonhét kiadást rövid idő alatt, ha nem képviselte volna tisztán, megkapóan az egységes, sajátos norvég szellemet.

Hogyan lehetne tehát egységes lelket adni a mi antológiánknak?

Világszemléletünk különböző, sőt egyénekenként is változó, mind egyikünknek megvan a maga időszerű világszemlélete, melyet azonban a világ változó, vonagló arca erősen befolyásol. Közöttünk nincsenek ortodox forradalmárok, politikai elhagyottságunk sem kedvez a merev, állandóra beállított látószögeknek. Az igazi, harcoss, élet-halált jelentő világszemléletek javarészt a többségi népeknél fordulnak elő, az egyik front teremti, tömöríti a másikat. Nálunk az osztályrétegeződés is kifejezettebbek. Nálunk minden összefolyik, langyos, lágy bizonytalansággá mállik, a tiszta osztályöntudatot éppoly ritkán találjuk meg, mint a kisebbségi öntudatot, a soha ki nem

fejlődött polgári öntudatról nem is beszélve. Lehetetlen lenne tehát világszemléleti egységet adni ennek a könyvnek.

Nincsenek közös művészi elveink, mint a *Holnap* költőinek, akik Dévénynél új időknek új dalaival törtek be. A Parnasse éppoly idegen tőlünk, mint a futurismo, a Phaeraphaelite Broterhood éppannyira távol esik tőlünk, mint a szürrealizmus. Az új orosz kollektív törekvéseknek legfeljebb sápadt utánczó lehetünk, de sohasem igazi, elszánt követői. Elszórva élünk majdnem húszezer négyzetkilométeren, meghittebb társaságok nem alakulhatnak, nem csatázhatunk, vitatkozhatunk új eszmékről, forradalmi művészi elgondolásokról, ezért az írók között nem fejlődhetett ki sem egység, sem harcias ellentét. Nincsen egységes, művészi látószögünk, de azért hiányzik belőlünk az a rikoltó tarkaság is, ami másik húszezer négyzetkilométeren – legalább itt Közép-Európában – az írók között fellelhető lenne. Pedig művészi meggyőződés tekintetében nem beszélhetünk közös nevezőről. Itt főleg külső hatásokról, a környezet hatásáról lehet szó, s ezért az egyedül elképzelhető egységet is ebben az irányban kell keresnünk.

Vissza kell térnünk Taine-hez, az „ész poétájához”, akihez különben sohasem lehet eleget visszatérni. De a Taine-féle miliőelméletből okvetlenül ki kell hagynunk a faji tényezőt, amelynek tudományos értékét már többször kétségbe vonták, de amelynek nálunk különben sem lenne értelme, hiszen olyan területen lakunk, ahol különböző népek keverednek egymással, s így mindenesetre többen vannak az indogermán magyarok, mint a turániak. (Érdekesek Schmidt Ádám doktornak a sombori és Sombor környéki iskolásgyermekek között végzett vércsoportvizsgálatai. Jóllehet mindössze két helyen, Bajmokon és Telecskán vizsgált magyar gyerekeket, a felmutatott értékek nem bizonyítják a magyar gyerekek fajtisztaságát a német, bunyevác, sokác, szerb, rutén és szlovák gyerekekkel szemben, akiknek vércsoportbeosztása magasabb értékeket mutat. – Zeitschrift für Rassenphysiologie Bd. 3. H. 2.) Így tehát egyedül a környezet hatását vizsgálhatjuk, a természet, a kultúra, a társadalmi viszonyok hatását az emberre. Ebben a hatásban keressük az egységet.

Bácskának és Bánátnak geopszichológiai arca körülbelül azonos. Az időjárás, a klimatikus és talajviszonyokban nem találni lényeges eltéréseket. A hosszú, forró nyár mindenesetre magával hozza a forróságok, a nagy kisugárzások hatását az e tájon dolgozó emberekre,

ami kifejezettebben a forró égöv alatt észlelhető. Nem testi lustaságban nyilvánul meg ez a hatás, hanem a szellemi nehézkességben, az elhatározás lassúságában, „megfontoltságában” és kitartó, majdnem csökönyös merevségében. Ez általában a közép-európai paraszt tulajdonsága, de hatványozottan fellelhető a mi magyar parasztjainkban. Érdekes azonban, hogy ez a nehéz, maradi, minden kezdeményezéstől tartózkodó lelkiség nemcsak a kisgazdákra illik, hanem a földnélküli zsellérekre, a kiskereskedőinkre, iparosainkra, sőt sok tekintetben szellemi munkásainkra is. Szinte úgy látszik, hogy a geopszichológiai tényezők erősebbek a társadalmiaknál, a gyenge kulturális tényezőkről nem is beszélve.

Szociális környezetünk is azonos képet mutat. Az igazságszolgáltatás, a közigazgatás egyforma Bácska és Bánát területén. Városainkba benyomul a tanya, a falu, nincsenek nagy, köröngtetegbe ágyazott ipartelepeink, ahonnan ez a vidéki levegő kiszorulna. A magyarság polgári rétege is – az általános viszonyok következtében – elproletarizálódik. Így érdekesen kerül össze a szociális balrafordultság a nehéz, maradi lelkiséggel, de ez az összetalálkozás eddig még nem okozott konfliktusokat, s a kiegyenlítődés jeleit sem lehet még észrevenni. A kisebbségi sors és élet is jóformán ugyanaz államunk területén. A városok nem jelentenek komoly kulturális központokat, a magyar tanítók egyre fogynak, iskoláink mind államiak. Jóformán egyedül elég fejlett sajtónk vállal nyugszik általános kultúránk ügye.

A tájkép alig változik. Egyik helyen erősebb a búza, másutt silányabb, de mindenütt búza, kukorica, a lankásokon, a homokos területen szőlő, az országutak mellett nyiszlított eperfák, a csatornák és a folyók mentén szegényes, szomorú ákácok.

Ez vázlatosan az a környezet, amelyben élünk, amely hatással van ránk. Ebben a hatásban keresem azt a szervesen egységes szellemet, amely minden egyéniségen, világszemléleten, frászművészetén túl összefogja e föld magyar elbeszélőit. Ha különböző színű és illatú virágokat gyűjtünk csokorba egy alföldi rétről, a virágok eredetét rögtön felismeri az, aki később a szobánkban találja a csokrot. Szeretném, ha ez ennél a csokornál, az ákácok alatt nyíló anthoszok kiválogatásánál is észrevehető lenne. Mert tudom jól, hogy az, aki ezt az antológiát kezébe veszi, az nem párizsi vagy alaszkai történeteket vár, az nem a Lány és Fiú párbeszédeire, avagy a nemzetközi házassági háromszög másfélmilliomodik permutációjára kíváncsi,

hanem ennek a földnek ízét, színét, lelkét várja czeektől az elbeszélésektől.

Be kell vallanom, hogy sokan nem értettek velem egyet célkitűzéseimben, megvádoltak, hogy korlátok közé szorítom a teremtő képzeletet, az írói szabadságot és az erőltetett helyi színeket többre becslöm az írói kiválóságoknál. Nem akarom értékmegállapítómat makacsul védelmezni, csupán két tényt szeretnék leszögezni, ami talán magyarázatul is szolgál.

Az első az, hogy a sokat emlegetett *couleur locale*-t nem szabad szó szerint értelmezni. Nem az a fontos, hogy a történet Bácskában vagy a Bánátban játszódik le, hogy a környezet színei megfeleljenek az idevaló táj színeinek. A szellem a fontos. A szellem, amit az író a színeken túl megérez, s amivel az író némi közösséget érez. Az olvasó találni fog ebben a gyűjteményben olyan elbeszélést is, amelyben nincsen bácskai vonatkozás, mégis jóformán minden szóból bácskai levegő áramlik, az egész írás bácskai problémákat, fájdalmakat és poézist lehel. Örövendve látom, hogy a fiatalabb nemzedék teljesen átérzi az újabb meglátás, a pozitívumba kapaszkodás szükségességét. Ezt nevezhetjük *esprit actuelnek*, *esprit localnak*, avagy *neue Sachlichkeitnek*, a szavak nem fontosak, mert nem adhatják vissza pontosan az elgondolást. A lényeg az, hogy igazi életet, igazi máit adjon az író. Az, aki egy bácskai faluban ábrándos, rokokós andalúziai történeteket ír, az ügyes írásművészé nőheti ki magát, de nem lehet igazi mai író. Az igazi írónak élnie kell a mában. Bele kell kapaszkodni az idő, a talaj, a tények, a társadalmi adottságok pozitívumába. Az az idő már elmúlt, amikor az író a művészi formában élhette ki magát, avagy a képzelet szárnyán libegett, megszaktva minden összeköttetést a valósággal. Az idő sebes forgása elszakítja azokat, akik a tegnapi eseményeibe és elveibe akarnak kapaszkodni, a ma zűrés vihara pedig tovasodorja azt, aki gyökértelenül, hit nélkül kallódik a földön. Az író már nem csupán művész, a mai írói elhivatottság már sok tekintetben etikai irányú.

Ide kapcsolódik második megállapításom. Az új idők vajúdása óta, de különösen Julien Benda öntudatos könyve óta az írói elhivatottság nemcsak művészi kérdés már, hanem erkölcsi is. Aki ma ír, az felelősségének tudatában is írjon, írásainak legyen hite, célja és építő ereje. Harminc-negyven év előtt még divatos dolog volt az asszonyról, a szalonokról, a spleenről, a házassági háromszögről

csevegni könnyű kis „tárcákban”. Ezeknek a sima, kedves, üres kis csevegéseknek korszaka azonban éppúgy lejárt, mint a pásztorjátékok kora. Ma írni kell és nem csevegni, be kell kapaszkodni valamibe, gyökeret kell eresztetni, színt kell vallani, új embert, új világot kell teremteni hittel, lelkes képzelettel, de mindig a pozitívumba kapaszkodva. Rá kell mutatni a fekélyekre, a lázító igazságtalanságokra, azokra a gonosz akadályokra, amelyek a jobb, a tökéletesebb holnap elé fekszenek. Már nem lehetünk többé a közönség szórakoztatói. Írástudók vagyunk, a holnap elhivatott építői. S akkor nem szabad megtagadni a földet, az időt, amelyben építeni kötelességünk.

*

Tudom jól, hogy szavaim sokakból ellenérzést váltanak ki, és szeretném, ha ellenvetésüket bővebben kifejtenék, mert hiszen ez nem az én személyes ügyem, hanem egész irodalmunké. Lehet, hogy tévedtem, hogy jóhiszeműen zsákutcába vezetem irodalmunkat, lehet, hogy a másik oldalról elhangzó érvek, okfejtések és bizonyítékok nemsokára jelenlegi álláspontom revíziójára kényszerítenek. Meglehet, bár nem hiszem, hogy lebecsülöm az ellenérvek számát és erejét, a bizonyítékok súlyát és igazát. Minderre csak a holnap adhat feleletet.

Ennek az antológiának összeállításánál azonban külön mentsegem az, hogy olyan könyvet akartam az olvasó kezébe adni, amelynek lelke, szerves élete van, s ezért érdekes, mint minden lüktető, lélegző, igazi élet. Nem tudom, jól válogattam-e össze a mozaik csempéit, az egyik akarattal, a másik akaratom ellenére maradt ki a kép összerakásánál. Azt szerettem volna bemutatni, hogyan élünk, érzünk, vágyunk, várunk, keresünk, búsulunk, hiszünk, csüggedünk, mosolygunk meg szeretünk Bácska és Bánát földjén, az ákácok alatt. A kép mindenestre hiányos, de a képnek talán így is van egységes lelke, mint a görög torzóknak vagy a rokkantaknak.

Ez a lélek elindul az ákácok alól, s talán eljut a megértésig, a szeretetig.

IRODALOM ÉS DIKTATÚRA

A Cataniában megjelenő *Totalita* című irodalmi szemle múlt hónapi száma került véletlenül a kezembe. Pietro Saporiti érdemes szemléje többek között egy Mussolinivel folytatott beszélgetést is közöl, amelyben Olaszország diktátora nyilatkozik az írók és művészek, az irodalom és művészet igazi szerepéről az államban. Mussolini szükségesnek tartja szempontjait leszögezni, mert – panaszosan említi – az utolsó időben és a fasizmus nevében sok butaságot lotyogtak össze erről a kérdésről.

„Az állam nem teremthet irodalmat magának!” – mondja Mussolini. Ellenben megteremtheti a kedvező légkört, az íróknak megfelelő éghajlatot, segítheti őt a létért való küzdelemben, és megvédeheti őt abban a tekintetben, hogy alkotóereje szét ne forgácsolódjék.

Benito Mussolini azt is kijelenti, hogy nem szereti az alkalmi költészetet, az időszerű eseményekben készült ditirambokat és himnuszokat, hanem csak azt a mélyen, bensőségesen átértzett irodalmat becsüli, amelyben a kor szellemét is megtaláljuk. Szerinte „a művészet nagy türelmet igényel, makacs tanulmányozást, elmélyülő előkészületet”, mert csak így lehet a történelem, a forradalom útját az irodalomban, a művészetben visszaadni és megőrizni. Nem elég, ha a művész csak azért él, hogy a művészetet gyakorolja, még az se elég, ha alkotásában időszerűségekhez nyúl, ha ismert személyek külsejét mintázza, hanem beléjük kell hatolni, vissza kell adni az idő, a táj, az emberek lelkét, akik körülöttünk élnek. Szóval Mussolini is – néhány vajdasági író élénk fejcsóválása mellett – az esprit local et actuel mellett tör lándzsát. Csak az lehet nagy író, csak az mozgathat meg komolyan nagyobb tömegeket, akit az élő, mély humánum ihlet és szólaltat meg, aki valóban a körülötte élő emberek, történések, tájak lelkét írja meg.

Mussolini, mint minden teremtő szellem, optimista. Feltétlenül bízik abban, hogy az új Olaszország irodalma csodálatos lesz és bőséges, értékes termést fog hozni.

A terjedelmes nyilatkozatból csupán néhány érdekesebb részletet ragadtam ki. Feltűnő, hogy Mussolini említést sem tesz a fasiszta irodalmi egyesületekről, melyekben az önálló fasiszta irodalomról álmodoztak a lelkes politikusok, s ahol legtöbbször antifasiszta vádalkalmazásával akarták a tehetségtelen akarnokok a tehetséges írók

munkáját elgáncsolni. Általában nem tesz említést a politikáról, noha joggal elvárhattunk volna tőle valami célzást, valami elmékedést a faszizmus és az irodalom kölcsönhatásáról. Úgy látszik azonban, Mussolini a kettőt nem akarja összekapcsolni.

A harmadik német birodalomban azonban összekapcsolják a kettőt, még hozzá nagyon szorosan összekapcsolják. Csak az lehet a jó író, aki a nemzeti szocialista párt meggyőződéses tagja, és munkájában kifejezésre jutnak politikai elvei. Amit eddig a világ a modern német irodalom értékének tartott, arról kisütötték, hogy értéktelenek, mert hiányzik belőlük az új német szellem. Az írók és művészek százai emigrációra kényszerültek, vagy védőrizetbe kerültek. Az újabb értékmegállapításnál legfontosabb lett a faji elem, ami eddig az irodalom- és művészkritikai szemléletben még nem szerepelt mint értékmérő. Brahms például nem jó muzsikos, nem is szabad őt ünnepelni, mert az egyik nagyapja állítólag zsidó volt. Ezek persze mulatságos túlzások, melyek idővel csak lekopnak, de az elvek, az elgondolások művészietlensége és barbársága mégis megmarad. A szovjet is beleszólt az irodalom alakulásába, marxista szempontból értékelte az egész irodalomtörténetet, de nem rakott ilyen súlyos bilincseket az írók kezére, családfájára és munkakedvére. A hitlerizmus úgy akar új irodalmat teremteni, hogy a politikai elveket a legnyersebbül beviszi az irodalomba. Bármennyire helyeselje is valaki a Harmadik Birodalom forradalmi intézkedéseit, ezen a ponton éreznie kell, hogy az irodalomnak és művészetnek ez a megrendszabályozása nem lehet eredményes és célravezető. Az irodalmi irányok sokszor lehetnek párhuzamosak a politikai elgondolások irányával, de a dolgok természeténél fogva sohasem lehetnek azonosak. Mussolini helyesen mutat rá az alkalmi, rendszert dicsőítő irodalmak felületességére és értéktelenségére. Ezért nem is tartja fontosnak a politikai elveket az irodalomban, hanem a megfelelő légkör megteremtését. Lényegileg a szovjet is a légkörtől, az öntudattól várja az új irodalom kifejlődését, és nem vár semmit a politikai beszédek közvetlen hatásától. (Lásd Rogyionov-Taraszov nyilatkozatát.)

Az irodalom és művészet helyzete tehát közel sem hasonló a diktatorikus vezetés alatt álló országokban. Mint mindenütt, úgy itt is disztingválunk kell, és el kell ismernünk Mussolini elgondolásának helyességét akkor is, ha a faszizmusról mint politikai rendszerről más véleményünk is van.

PITIGRILLI: ÚT A SZERELEM FELÉ

A Nova kétpengős kiadása

A fiatal Karinthy emlékeztet kissé Pitigrillire, az olaszok fiatal, mélyrelátó, élettől duzzadó humoristájára. De Pitigrilli már most többet adott annál, mint amennyit Karinthy egykoron ígért. Regényei az élet eleven, izgalmas problémái, és Pitigrilli fáradhatatlan szellemességgel forgatja ezeket a sokszor fájdalmasan fonák, máskor mulatságosan tragikus problémákat. De ezeknek a szeszélyesen kiragadott problémáknak önálló, mondhatnám jól megkomponált életük van, minden frása érdekes, eleven élet, humora a szó szoros értelmében vett nedvbőség, duzzadó vitalitás és ellentétben Karinthyval, Pitigrilli idegenkedik a misztikumoktól és a szimbólumoktól.

Amihez Pitigrilli hozzányúl, azt szét is szedi, belenéz a belsejébe, mint kisgyerek a játékló gyomrába. Íme, ez volt belül: kóc vagy rozsdás rugó. A humorába ezért sokszor gúny és szarkazmus vegyül, de azért a humor íze, zamatja sohasem válik keserűvé. Buta, hazug dolog az élet, de hát mit csináljunk? Ki teheti értelmesebbé? Néha bizony vaskosan, de valami kedves, szívből jövő, kamaszos kacagással mutat rá a társadalmi előítéletek ostobaságára, a női erény hazugságára, a bíróság, a közigazgatás szamarságaira. (A fasiszta frók hajszát is indítottak ellene, mint a fasiszta erkölcsök gúnyolója és rombolója ellen, de az illetékes fasiszta bíróságok nem ítélték el Pitigrillit, még emigrációra sem kényszerítették. Mi lett volna Pitigrilliből Németországban?)

Ez a regénye a szokottnál szelídebb hangot üt meg, s noha komolyan tárgyalja a felvetett problémákat, humora – minden bönedvőség ellenére – sem olyan csípős. Egy párizsi törvényszéki bíró kalandos harca ez a könyv. Harc az igazságért. Sajnos az, aki az igazságért száll síkra, az nemcsak nevetséges jelenség a mai társadalomban, hanem egyúttal egy elkerülhetetlen tragédia hőse. Ilyen Pott bíró is, aki egyik nyilvános ítéletében szamaraknak nevezi bírótársait, mert azok elítélték a vádlottat, holott ő meg volt győződve ártatlanságáról. Ez az ítélet óriási szenzációt vált ki Párizsban. Pott bíró – aki persze rögtön leköszönt állásáról – néhány hónapig a népszerűség melegében sütkérezik, végül új foglalkozás után néz: bohóc lesz egy nagy cirkuszban. Ehhez az új álláshoz Schumann kisasszony ré-

vén jutott, aki viszont műlovarnő volt, és egyúttal a Sorbonne hallgatója. Úgy Pott bírő, mint Schumann kisasszony filozófiát hallgattak az egyetemen, innen a meleg s egyre meghittebb ismeretség. Schumann kisasszony énjének kettőssége, a bírő furcsa pályaválasztása bizarrnak tűnik, de nem valószínűtlennek. Schumann kisasszony hatalmas filozófiai műveltségének és magas szellemiségének nem mond ellen műlovarnői művészete. A bírő is felhasználja tudását a cirkuszban, a tömeg lelkével játszik, s végeredményben megint csak az igazságot szolgálja. Természetes, hogy a két összebarátkozott ember között szerelem fejlődik, noha mindkettő kontárja a szerelem művészetének. Schumann kisasszony otthagyja a műlovarságot, és mindefelé elkíséri a világhírdő, fővárosokban vendégszereplő bohócot. Egyszer azonban mégis üresnek találja életét, és csúnya hazugsággal faképnél hagyja Pottot. Pott érzi, hogy nem tudja Schumann kisasszony nélkül folytatni mesterségét, a bájos, okos nő kegyetlensége lelkileg rokkanttá teszi. Hosszas tétovázás után békebérnak jelentkezik a leghagyottabb gyarmatra, de ott sem élheti ki magát hivatásában, az igazságot, úgy látszik, hiába kereste, Pott örök mártír marad az igazság körüli harcban. Az a vádlott, aki miatt bírői állását feláldozta, csakugyan bűnös volt. Schumann kisasszony, a legtisztább és legmagasabb szellem, oly közönségesen és durván hazudott, mint bosszútól fortyogó, piszkos utcalány. Végeredményben azonban kudarcra nem elkésértő, Pitigrilli nem engedi, hogy tragikus mélységekbe süllyedjenek el a mindennapok. A humorba pár csepp könny vegyül, a könnyen vett életbe olykor otromba súlyok kapaszkodnak, no de azért minden megy tovább, a filozófusok tovább kísérleteznek, az igazságkeresők tovább keresik az igazságot.

Mély tanulság érezhető ebből a különben derűs, szellemes, üde hangú könyvből, melyet nem is lehetne olvasókönyvszerűen meghatározni. Hagyjunk mindent úgy, ahogy van? Nem! Kísérletezzünk, keressünk, lázadozzunk? Ez szép, nemes, de végeredményben okatlan játék. De hát mit csináljunk a tökéletlen élettel, az ostoba emberekkel? Vegyük derűsen, kíváncsi-komolyan őket, de sohasem tragikusan. Pott se veszi tragikusan a sorsát. Mert pozitivista és optimista, s éppen ezért rokonszenves.

A regény fordítása hanyag, ilyen pongyolaságokhoz már hozzá kell szokni annak, aki magyar fordításban akar idegen regényt olvasni. Lázítóbb azonban az a kegyetlen önkény, amivel a címet megvál-

toztatták. E regény olasz címe *L'esperimento di Pott*, magyarul: Pott kísérlete. A kiadói szempont azonban ezt a címet helyénvalóbbnak találta: *Út a szerelem felé*. A borítólapra még csókolódzó párt is rajzoltatott a sanda üzleti érdek. Mi köze mindennek Pott történetéhez? Igazán lázító ízléstelenség Pitigrilli értékes írásművészetét, nemes, magas írói törekvéseit ilyen közönséges, hazug, pornográf köntösben reklámozni.

VÁLASZ HAVAS EMILNEK

Csodálkozom Havas Emil barátom türelmetlenségén. Az *Ákácok alatt* antológiának csak első kötete került kezébe, és máris megírja ellenvetéseit. Nemcsak előljáró írásommal vitázik, hanem a csonka antológiáról általános ítéletet mond, szerinte az írók erőlködnek, a szerepeltetett parasztok hazug hangon, természetellenesen beszélnek stb.

Legelőször utolsó megállapítása ellen kell szót emelnem, mert mégsem lehet egy kétkötetes antológia első, vékonyabb kötete után végleges, általánosító megállapításokat tenni. Külön is vigyáztam az első kötetben éppúgy, mint a másodikban, hogy az antológiába ne kerüljön hazug, papirosszagú írás. Nem tudom, mikor érezte Havas Emil a vasárnap esti, rossz emlékü népszínműhangulatot, mert én azt a hazug, élet nélküli hangulatot már régen könyörtelenül üldözöm, pusztítom, s különös gonddal vigyáztam arra, hogy egy reprezentatív antológiába ilyen silányságok be ne csússzanak. Úgy érzem, hogy Havas Emil nagyon elfogultan ítél (elfogultságát legjobban bizonyítja, hogy az első kötet után már végleges az ítélete), és talán azt várja, hogy a becsei paraszt szögedi tájszólással beszéljen. Azt hiszem, a parasztfogalommal van itt baj és félreértés. Havas Emil egy paraszttípust ismer, amelyet nem talál meg az antológia első kötetében. Nem tudom, Havas Emil barátom eddigi etnográfiai és folklorisztikus kutatásai feljogosítják-e őt arra, hogy ilyen fölényes és lesújtó ítéletet mondjon azokról az írókról, akik parasztjaink közt élve parasztokról mertek írni?

Havas Emil cikkének többi része előljáró írásommal vitázik. Én bevallottam, hogy úgy gondolom az antológiát értékesé és érdekessé tenni, ha bizonyos szerves egységet teremtek a könyvben. Mivel

világszemléleti vagy művészi egységet teremteni meddő fáradság lett volna, a milióhatásban igyekeztem megkeresni az frások egységét. Ez persze nem jelenti a *couleur locale*-t (local couleur!), amelyre Havas Emil csökönyösen, lankadatlan és leplezetlen ellenszenvvel hivatkozik, hanem azt a sajátos hatást, amelyet a természet, a társadalmi és kulturális környezet az fróra gyakorol. Semmi esetre sem állítom, hogy ez teljesen sikerült nekem ebben az antológiában, de az, aki a nyolc–tíz év előtti vajdasági antológiákat összeveti az *Ákácok alatt*-tal, annak el kell ismernie, hogy az *Ákácok alatt*nak több köze van nemcsak az irodalomhoz, hanem a Vajdasághoz is.

Havas Emil egyszerűen tagadja a milióelmélet érvényességét. „Kötőfék és zabla nélküli irodalomról”, az „egyetemes emberiről”, a „mindenholvaló emberről” beszél, majd fájdalommal említi az eltakart szemet, amely csak „jelentéktelen, elhatárolt részeket” lát, és azt állítja, hogy e milióhatás keresése vicinális irodalomhoz vezet.

Harminc–negyven esztendő előtt többen támadták és bírálták Taine-t, de ma Taine nagyon magasan áll, a megértés, az elismerés, a teljes és tündöklő elégtétel fényében. A mai kritika és művészetbölcselet a Taine által lefektetett alapokra épít, a taine-i tételek új fényt, új igazságot s megdöbbentő értelmet kapnak, ezért szokatlanul vakmerő dolog, hogy Havas Emil minden indoklás nélkül ignorálja e taine-i tanokat és a modern értékmegállapítási módszereket. Havas Emil, úgy látszik – tudatosan vagy öntudatlanul – a *fin de siècle*-t sőrja vissza, amely belenyúlt a XX. századba is, azt a langyos, lusta időt, mikor Taine-t éppúgy megmosolyogták, mint Zeppelint, amikor valóban a jellegzetesség nélküli, a „mindenholvaló ember”, az „egyetemes emberi” irodalma termelte nedv, íz és szín nélküli gyümölcsseit. Gondoljunk csak a harminc–negyven év előtti magyar irodalomra, mely Havas Emil lötyögős, szín, pozitívum, sőt élet nélküli, „mindent összefogó humánus”, helyesebben: világpolgári elgondolásának legjobban megfelel. Milyen sivár, langyos, erőtlen korszak! Cukros szerelmi történetek, a grófok, az „úriemberek” összeszólalkoznak a kaszinóban, persze nő is van a dologban, másnap párbaj, hazug romantika, a házassági háromszög szellemtelen változatai, kártya, lóverseny, főúri szenvedélyek, a tavasz, az ősz émelygősen unalmas romantikája – ez volt a *fin de siècle* tárcairodalma, mely hála az enyészetnek, már régen feledésbe süppedt. Egy név sem maradt vissza ebből a korból, az igazi nagy neveknek (Mikszáth,

Gárdonyi, Tömörkény, Ambrus, Benedek Elek) semmi közül sem volt ehhez a rossz, világpolgári limonádéhoz. Ezek a tárcák sehova sem tartoztak, az élethez legkevésbé. Szereplői poros panoptikum-bábuk, vagy pedig esetlen és lelketlen másolatai a Dumas- és Eugene Sue-féle regényalakoknak. (Ezek a tárcáírók sohase jutottak el Flaubert-ig, Zoláról nem is beszélve.) De ebben az irodalomban Havas Emil nem fedezett volna fel zablát, a hősök a „mindenholvaló ember” sablonjára hasonlítottak, írójuk nem is gondolt az életre, a milióhatásra. Mégis ez az egyetemes, kötőfék nélküli irodalom el-süllyedt a jól megérdemelt feledésben.

Havas Emil szerint semmi olyat ne írjunk, ami elválaszt, ami el-különlít, hanem ami összefog. Ezzel nemcsak azt mondja, hogy ne írjunk a vajdasági magyarságról, mert ez más vicinális irodalom lenne, hanem azt is állítja, hogy az irodalomban nincs jogosultsága sajátos, önálló színeknek, az embercsoportok, etnikai egységek önálló életé-nek. Teljesen logikus tehát, hogy Reymont *Parasztok* című regénye is szűk látókörű, vicinális irodalom, mert az Orosz-Lengyelország egy kis falujának parasztjaival foglalkozik. És vicinális irodalom nem-csak Knut Hamsun egész oeuvre-je, mert hiszen folyton *csak* a kis Norvégia esprit locale-ja szerepel írásaiban, hanem különösen Jens Tvedt, aki csak a Hardanger-fjord és Hans Aanrud, aki csak a Gudbrands-völgy lakosságáról és helyi színeiről ír. Ezzel az okosko-dással vicinális irodalom Tömörkény munkássága, mert a szegedi ta-nyák parasztjain kívül alig ír másról, Giovanni Verga szicíliai írásai, a stájer Rosegger parasztvilága, a német Heimatkunst mozgalom, az új katalán irodalom és a mai erdélyi irodalom is. Ezek az írások egy darab földhöz kötöttek, egy kisebb embercsoporttal foglalkoz-nak, és szereplőik semmi esetre az „egyetemes emberi”, a „min-denholvaló ember” típusai, hanem egy kis világ jellegzetességeit, sa-játos problémáit gyűjtik össze, s ezzel önálló helyet kérnek az emberi kollektívumban. Ha Havas Emil logikus akarna maradni, akkor mindegyik a vicinális irodalom megszégyenítő bélyegét sütné.

Havas Emil nem lát vajdasági lelket, nem lát helyi színeket. Ez a csökönyös színvaksága könnyen érthető, ha elgondoljuk, hogy Ha-vas Emil tagadja Taine-t, tagadja a környezet, az idő, a faj hatását az íróra, sőt azt állítja, hogy „a jugoszláviai magyarság a volt nagy magyar Alföld népének történetileg (?), néprajzilag és kulturálisan is összefüggő, integráns része”. A vitatkozó tájékozatlansága ámu-

latba ejt. Hát Havas Emil ne ismerné a 48-as forradalmak és a szerb vajdaság történetét? Ne ismerné a vajdasági magyarság etnikai tarkaságát, vidékenként elűtő lelkiségét? Ne tudná azt, hogy a nagy Alföld geopszichikai arca más a szikes északon, mint a telcvényes délen? Vagy még azt se tudná, hogy a magyarság *csak* ezen a területen él délszlávok között és délszláv hatások alatt? Havas Emil megdöbentő tagadásai talán nemsokára oda vezetnek, hogy legközelebb azt fogja például állítani, hogy IV. Henrik Franciaországa és Kemál pasa Törökországa között nincs is különbség, mert egyik népnek sincs önálló lelke, az idő sem hat az emberekre, mindenütt és mindenkorban csak a „mindenholvaló ember” él, ő mindenütt és mindenkor az egyetemes emberit látja színi, lélek, jellegzetesség, milióhatás nélkül.

De nem akarom tovább folytatni ezeket a lehetetlenségeket, amelyekhez a vakmerőség, a tájékozatlanság, a könnyelmű tagadás vezet a meggondolatlan és hiányos fegverzetű vitatkozót.

A mindenhol, mindenkor érvényes nagy jelszavak, a világot átfogó nagy eszmék könnyen nevetségessé válhatnak, ha azokat nem alkalmazzuk a mai életre, sajátos helyi viszonyainkra. Ha pedig alkalmazzuk őket, akkor máris elvesztették lötyögős alaktalanságukat. Így vagyunk Havas Emil vicinális elgondolásaival is. Ő azt hiszi, hogy a milióhatás keresése, a népünk, földünk felé fordulás éles ellentétben áll az örök, általános emberével. Pedig ez csak felületesen szemlélve látszik ellentétnek, mert valójában Reymont vagy Hans Tvedt helyhez, rőghöz kötött parasztjaiban hamarabb találjuk meg az általános emberit, mint abban a Férfiban és Nőben, akik az általános emberi irreális receptje szerint készültek, semmi élet, semmi jellegzetesség sincs bennük, és ezért sehol sem tudnak az étellel, a mával kapcsolatot találni. Béklyó és póráz nélküli szabadság sohasem volt az irodalomban. Havas Emilnek ez a naiv abszolútumokkal, irány nélkülséggel, impulzív és irreális ötletekkel felvázolt irodalmi álomképe sohasem lenne megvalósítható. Írói kötetlenségéről ábrándozni éppolyan lehetetlenség, mint gyökértelen fáról regélni, amely a levegőben lebeg, és így hozza terméseit. Dante éppúgy korának, környezetének hatása alatt állott, mint Shakespeare vagy Marcel Proust. Az írónak meg kell kapaszkodnia valami pozitívumba. A határtalanságba, a színtelenségbe, a talajtalanságba nem lehet gyökeret eresztetni. Mégis, ha egy író földjébe, népének lelkületébe kapaszko-

dik, Havas Emil kávéházi gúnnyal és fölényvel a szemébe vágja: vicinális irodalom! Az ő eszménye a gyökértelenség, a sehova sem tartozás, a határtalan szabadságban való lötyögés minden irány, reális cél nélkül. Nem tudom, hol találna ilyen irodalmat. A modern norvég irodalom például, mely annyi kiváló frót adott a világnak, erősen ragaszkodik földjéhez, viking múltjához, nemzeti hagyományaihoz. A mai orosz irodalom, melynek feltétlen értékét minden kritika elismeri, bizony elég kurta politikai pórázra van fogva. De végeredményben hol találunk olyan irodalmat, amelynek célja, rendeltetése, öntudata és sajátos szerepe ne volna?

*

Havas Emil a délszlávországi PEN Klub tagja, ahova mint vajdasági magyar fró került. Tehát hivatalosan is úgy szerepel, mint az itteni magyarság kultúrmunkása. És Havas Emil nyíltan megtagadja e népnek, e földnek lelkét, sőt óva int mindenkit, hogy ne foglalkozzon ezzel a néppel, ezzel a földdel, mert ebből csak visszamaradt, vicinális irodalom születhet. Azt szeretné, ha az itteni írók hit, öntudat, felelősség nélkül, gyökértelenül halódnának az „egyetemes emberi” agyontaposott országútján.

Az *Ákácok* alatt előszavában a következőket írtam: „Aki ma fr, az felelősségének tudatában is írjon, írásainak legyen hitc, célja, építő ereje. Harminc–negyven év előtt még divatos dolog volt az aszszonyról, a spleenről, a házassági háromszögről csevegni könnyű kis »tárcákban«. Ezeknek a sima, kedves, üres kis fecsegéseknek korszaka azonban éppúgy lejárt, mint a pásztorjátékok kora. Ma írni kell, és nem csevegni, be kell kapaszkodva valamibe, gyökeret kell cresztetni, színt kell vallani, új embert, új világot kell teremteni hittel, lelkes képzelettel, de mindig a pozitívumba kapaszkodva. Rá kell mutatni a fekélyekre, a lázító igazságtalanságokra, azokra a gonosz akadályokra, amelyek a jobb, a tökéletesebb holnap elé fekélyesnek. Már nem lehetünk többé a közönség szórakoztatói. Írástudók vagyunk, a holnap elhivatott építői. S ahhoz nem szabad megtagadni a földet, az időt, amelyben építeni akarunk.”

A felelősség, a köteletség kérdése lelkiismereti kérdés! Ezen nem lehet vitatkozni. Ezért Havas Emil lelkiismeretétől várok feleletet, mikor azt kérdem: mi a vajdasági magyar fró feladata?

Az, hogy szégyenkezve megtagadja a jelzőket, amelyek hovatar-
tozását meghatározzák? Az, hogy egyedül ő ne tartozzon népéhez,
hogy ne nyúljon e föld életéhez és problémáihoz, mert ez már a pesti
kávcházak üresen és lelketlenül gúnyolódó nyelvén szólva vicinális
irodalom? Az, hogy ne érezzen semmi felelősséget, semmi köteles-
séget, semmi érzelmi kapcsolatot egyelőre vajdó irodalommal
szemben, amely életért, fejlődési lehetőségekért eseng?

Nem tudom és nem akarom hinni, hogy Havas Emil lelkiismer-
ete ezekre a kérdésekre kegyetlenül helyeseljen.

ELŐSZÓ

Herceg János írásai okvetlenül mély hatással vannak az olvasóra.
Ez a hatás sohasem a kellemes olvasmány után támadt zsongító han-
gulat, hanem inkább a megdöbbenés, az életre eszmélés hatalmas,
eleven érzése. Nehéz eldönteni, hogy ebben a fiatal, ígéretes íróban
több-e az erő, mint a poézis, lényegesebb-e kinyilatkoztatnivalója,
mint elbeszélő kedve. Megkapó álomképei, a valóság nyers, kegyet-
len színeivel felépített szimbólumai mögött az élet törvényei és elti-
port igazságai ágaskodnak iromba, olykor borzalmas formában.
Mikor pedig egy írását elolvastuk, nem tudjuk, mi kapott meg jobban:
a mese, a vízió, avagy a mögötte viaskodó kemény mondanivaló.

Ebben a kötetben a szerző azokat az írásokat gyűjtötte össze,
amelyek menekülnek a fogalmi gondolkozástól. Ez a *Flucht in den
Traum* talán menekülésnek látszik az élet ezernyi lázító igazságta-
lansága elől. Az élet azonban folytatódik az álomban, álarcok, álru-
hák, titokzatosságok és misztikumok farsangi áradatában – de min-
den freudizmus nélkül. Herceg Jánosnál sohasem lehet szexuális
emlékképeket megfejtteni, lefojtott élményeket felszabadítani. Az ő
szimbolizmusa nem tudatalatti, mint az álmok freudi típusánál, nem
naiv és üde, mint a mesékben vagy a költészetben. Talán Rimbaud
szavaival lehetne legjobban megközelíteni Herceg titokzatos miszti-
kumát. „Il y a peut-etre des secrets pour changer la vie.” Az olvasó
valóban azt érzi, hogy Hercegnek szándéka van álomképeivel. Ha
nem is megváltoztatni, de mélyebb értelmet adni az életnek. Vannak
igazságok, vannak hatalmas vágyak és érzések, melyek csak titkos
képekben, furcsa szimbólumokban fejezhetők ki. Az olvasó sejti,

érzi, hogy itt nemcsak látomásokról, titokzatosságokról van szó, itt valami rettenetes dolog történik, a döbbenet, a kétkedés, a titkok mardosó rejtélye sokáig foglalkoztatja, a sejtés sokszor már-már megközelíti a bizonyosságot. Valóban menekül-e a szerző az élet lázító elemei elől, avagy talán csak a formától, amelyben elprofánosodnak mondanivalói? – ki tudna erre megfelelni?

Az olvasó a küzdelmet látja és élvezi. Mert ennek a sokszor lélegzetfajtó élet és álom, valóság és képzelet, forma és tartalom közötti harcnak gyönyörű képeit kapjuk ebben a kötetben. Herceg János egészen új tartalmat ad az eddigi misztikus formáknak. Az öreg Andersen a földi dolgokat gúnyolta ki finom meséiben, amelyekben a romanticizmus és realizmus mezsgyéjén álló világ szelíden torzított tükörképét is megtalálhatjuk. Herceg János rejtelmes, meseszerű frásaiban a kaotikus mának igazságért, eszmékért vergődő lelkét látjuk vibrálni.

Egy ígéretes fiatal fró indul útnak ezzel a kötettel. Nem akarok jósolgatni, de rá kell mutatnom arra, hogy Herceg János frói felkészültségével, frásainak belső, formát feszítő erejével szokatlanul gazdag jelenség a mi frói tehetségekben szűkölködő Bácskánkban. Ezért nagy és jogos bizakodással nézzük elindulását, amint biztos, kemény léptekkel megy a holnap felé. Van egy flamand mese, amelyben a Napba induló vándor távolodó, hegyre kúszó alakja egyre nagyobb lesz. Erős a meggyőződésünk, hogy Herceg János is hamarosan kiemelkedik a rónák poros síkjából, és szélesebb horizontok nyílnak meg előtte.

SZERESSÜK AZT, AMI A MIÉNK

Az egyik társaságban azokról a könyvekről beszélgetnek, melyeket a *Jugoszláviai Magyar Könyvtár* és a *Kalangya Könyvtár* adott ki.

– Szép, szép – mondja az egyik jelenlevő –, de az erdélyiek mégiscsak különbek. Mikor lesz nekünk olyan frónk, mint Kuncz Aladár, Szántó György, Tamási Áron vagy Berde Mária? Igaz, hogy Börcsök Erzsébet regénye sem rossz, de mennyivel különb kisebbségi regények jelentek meg már Erdélyben!

A társaság kissé lehangolódik, hiszen végeredményben igaz is: Erdélynek különb frói vannak, mint a Vajdaságnak. Valaki felveti

Farkas Geiza regényét, *A fejnélküli embert*, amely érdekes pszichopatológiai problémával foglalkozik.

– Igaz – szólal meg örök ellenvetőnk –, de mennyivel különben dolgoz fel hasonló problémákat Stefan Zweig!

Újabb csend. Ki merné tagadni ennek igazságát? A társaság más témát keres. Az egyik zenekedvelő Szénásy Karcsi művészetéről áradozik. Mindenki helyesel, mindenki siet „nagy jövőt jósolni” fiatal földinknek.

– Az semmi – legyint a fáradhatatlan ellentmondás. – A múlt télen hallottam Hubermant. Az művész! Csoda, hogy mit tud kihozni a hegedűjéből!

Kell-e még tovább folytatnom ennek az örök ellentmondónak jellemrajzát? Hiszen mindenki ismeri ezt a közöttünk élő kritikus szellemet, amely sietve lenyesegeti a lelkesedés rügyező ágacskáit és összehasonlításaival, meg hibás bíráló módszerével mindig azt bizonyítja, hogy ami a miénk, az nem ér semmit. Azt hiszem, mindenki találkozott már ezzel a szellemmel, amely, sajnos, nem ritka, sőt divatos jelenség kávéházainkban és egyesületeinkben, éppen ezért rá szeretnék mutatni a kritikai megállapítások hibáira. Mert ez a minden hazait lefitymáló, gúnyos fölényeskedéssel letaglózó szellem határozottan kártékony, mert nemcsak a közönség hitét, szeretetét rombolja le mindazzal szemben, ami a miénk, hanem ugyanakkor az író, az alkotó művész teremtő vágyát öli meg, vagy emelkedő lendületét szeli ketté.

Semmi esetre sem állítom azt, hogy kritikára, kritikai szellemre nincs szükség. Sőt. Irodalmunkban roppant fontos a kritika, hiszen kritika nélkül nem fejlődhet helyes irányban az író, nem bontakozhat ki teljesen a tehetsége. Nem véletlen, hogy a gazdag francia irodalomnak vannak a legkiválóbb kritikusai. De a kritikának más a mértékegysége ma, mint tegnap, más Portugáliában, mint Lengyelországban, más Erdélyben, mint minálunk. A helyes, igazságos kritikának éppenúgy figyelembe kell venni az időt, a környezetet, a kulturális viszonyokat és sajátosságokat, mint a jó bírónak a mellékkörülményeket az ítélethozatal előtt. Mert ha mellékkörülmények nem volnának, nem történhetné meg, hogy az egyik gyilkost felmentik, a másikat felakasztják. Nincs abszolút törvény, örök érvényű szabály, mindenütt élő igazság. Nemcsak az idő változik és változtat, hanem a földrajzi szélesség is átformálja az igazságot. Teljesen elhi-

bázott tehát a kritikának az a módja, amely összehasonlítással akar valamilyen alkotást lebecsülni. Mert ezzel a módszerrel mindent lefitymálhatunk, nemcsak a délszlávországi magyar irodalmat, hanem más, hatalmas irodalmakat is, nemcsak Börcsök Erzsébetet és Farkas Geizát, hanem Jókait vagy Thomas Mannt is. Mert ki merné például kétségbe vonni, hogy Dosztojevszkij vagy Flaubert mégiscsak nagyobb regényíró volt, mint Jókai és Thomas Mann? Ezzel azonban nem mutattam rá Jókai vagy Thomas Mann irodalmi értékére, csupán azt állítottam, hogy kisebbek, mint mások. Ez a mindent lefitymálni akaró kritika, amely egyedül a kisebbítő összehasonlítások módszerét ismeri, nemcsak igazságtalan, de roppant szegényes is.

Ha egy-két éves kis akácunkat kitépjük a bácskai talajból, és elvisszük az Óriás-hegységbe, s odaállítjuk egy évszázados tölgy mellé, akkor természetes, hogy a fiatal, gyenge akácunk szegényesnek, nyomorultnak, törpének fog látszani. De ez az egymás mellé állítás még nem bírálat. Tény az, hogy Szénásy Karcsinál vannak nagyobb művészek, de azért Szénásy művészetét nem fitymálhatjuk le ezzel a megállapítással. Nekünk magát Szénásy Karcsit kell értékelnünk, művészetét kell átéreznünk, de egyszerű, kisebbítő összehasonlításból semmiféle ítéletet nem formálhatunk. Az a tény, hogy vannak Szénásynál nagyobb hegedűvirtuózok, nem lehet alapja a bírálatnak, sőt ennek a megállapításnak Szénásy művészetéhez semmi köze sincsen. Egy összehasonlítással még nem jellemeztük és nem értékeltük egy hegedűs művészetét. Hasonlóképpen nem lehet bírálat az, ha egy vajdasági fró regényéről azt mondjuk, hogy Móricz Zsigmond vagy Zilahy Lajos frásai mégiscsak különbek. Ez nem bírálat, még csak nem is szellemes gúnyolódás, hanem üres, nyegle, szfvtelen szofizma.

Ezért kell szóvá tenni a lefitymálásnak, a lebecsülésnek ezt a kegyetlen, igaztalan, de sajnós, divatos módját. Mi nem vagyunk olyan gazdagok tehetségekben, hogy ilyen otromba, igaztalan szerszámmal mindenkit lebunkózzunk, aki a földön született és alkotni merészkedik. Az igazi kritikusnak sok megértéssel és szeretettel kell foglalkoznia tehetségeinkkel. A jó szerkesztő például nem dobja vissza azt az írást, melynek első három sorában tíz helyesírási hiba van, nem üzeni hetyke göggel és kényelemmel, hogy tanuljon előbb helyesírást, azután írjon novellát, hanem türelemmel átrágja magát a hi-

bákon, a forma darabosságán, mert jól tudja, hogy a novella fiatal írója az iskolában nem tanult magyar helyesírást, nyelvtant és irodalmat, de azért lehet, hogy a durva, szúrós héjban a tehetség magja rejtőzik. A megértő olvasó sem keresi a nyugati irodalmak nívóját és szellemét a délszlávországi magyar könyvekben. A bácskai vagy bánáti humuszban nem teremnek cédrusfák vagy fenyőóriások, efellett kár siránkozni vagy gúnyolódni. Ne feledjük azonban, hogy az ákácok is lehetnek szépek, illatuk kedves, mézük édes, sőt még árnyékot is adnak néha a tikkadt vándornak. Nekünk nincsenek nagy erdőségeink, éppen ezért becsüljük meg azt a kevés fát, ami nálunk megterem. És higgyük el azt is, hogy az alkony nemcsak Párizsban szép, a Szajna tükrében vagy a sorrentói tengerparton, hanem szép az a Tisza partján is. Hagyjuk a divatos fölényeskedést, a felületes, fitymáló és szívtelen hangot, és szeressük azt, ami a miénk.

Nem szűk látókörű lokálpatriotizmust hirdetek most, hanem olyan élet- és értékszemléletet, amely jelenlegi helyzetünkben az egyedül helyes. Ha azt akarjuk, hogy kultúránk, irodalmunk fejlődjék, akkor nem bunkózzhatjuk le minden tehetségünket a nyegle fölényeskedés, a gőgös műveltségfitogtatás kegyetlen fegyverével. Kultúránk legfontosabb életfeltétele a szeretet. Szeretettel, megértéssel kell fordulnunk minden tehetségünk felé, és hinnünk kell abban, hogy a zsenge palánta terebélyes fává lombosodik. Mert ha nem hiszünk kultúránk jövőjében, ha nem becsüljük és szeretjük azt, ami a miénk, kultúránk elsenyved, elpusztul, mint az a növény, melyet elzárunk a nap éltető fénye és melege elől.